

Şah-ı Nakşibend Hazretlerinin Sohbetleri

Muhammed Pârsâ

958

ERKAM YAYINLARI

**Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.**

**پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ**

**ERKAM YAYIN VE SANAYİ
MAMÜLLERİ A.Ş.**

İkitelli Organize Sanayi Bölgesi
Turgut Özal Cad. No: 117/4 İkitelli/İSTANBUL

Tel: (0212) 671 07 00 (pbx)

Fax: (0212) 671 07 17

RİSÂLE-İ KUDSİYYE

MUHAMMED BAHÂEDDÎN HAZRETLERİNİN SOHBETLERİ

Muhammed Pârsâ

Tercüme
Necdet TOSUN

**ERKAM
YAYINLARI**

Erkam Yayınları.....133
Hâcegan Eserleri Serisi 1

129033

Dizgi Mizanpaj : Altınoluk Grafik
Baskı : Erkam Matbaası Tel: (0212) - 671 07 00 (Pbx)

İÇİNDEKİLER

Önsöz: Hâce Muhammed Pârsâ, Hayatı ve Eserleri	7
Risâle-i Kudsiyye	
Giriş	17
1. Makâle: Hâcegân Silsilesi	24
2. Makâle: Celâl ve Cemâl	32
3. Makâle: Hakk'a Yakınlık ve Uzaklık	36
4. Makâle: Hak Teâlâ'nın Sıfatları	40
5. Makâle: Zikir	43
6. Makâle: Telvîn ve Temkîn	62
7. Makâle: Arzu ve İstek	65
8. Makâle: Benliği Yok Etmek ve Ma'nevî Terbiye	68
9. Makâle: Cem ve Fark	71
10. Makâle: Kadere Rızâ ve Hayret	73
11. Makâle: Velîlik	76
12. Makâle: Fenâ ve Bekâ	79

OKUYUCULARIMIZA

Yayınevimiz, kuruluşundan bugüne -başta tasavvuf olmak üzere- dini konularda muhtelif eserler yayınlamaktadır.

Bu defa tasavvuf ulularından ve kendi adıyla anılan irfan mektebi dünyanın hemen her yanında yayılmış bulunan Buhârâlı Şâh-ı Nakşbend Muhammed Bahâeddîn'in sohbetlerinde derlenen **Risâle-i Kudsiye** isimli eserle karşınıza çıkıyoruz. Şâh- Nakşbend hazretleri "meşâhîr-i meçhûle" yâni gereği gibi tanınmayan ünlülerdendir. Kendisine aid yazılı bir eser bugüne ulaşmadığı için; onun sohbetlerinde tuttuğu notları böyle bir esere dönüştüren halifelerinden **Muhammed Parsâ** çok önemli bir hizmet ifâ etmiş bu eserle onun gönül ve düşünce dünyasını günümüze taşımıştır.

Hâcegân silsilesi, XV. Asır'dan itibaren Anadolu ve Osmanlı ülkesinde de etkili olmuş erenler yoludur. "Yolumuzun esası sohbettir." ilkesinden yola çıkan bu silsilenin eserlerini okuyucularımıza sunmak bizim için hamd vesilesidir.

Risâle-i Kudsiye ile başladığımız Hâcegân Eserleri serisini, diğer uluların eserleriyle sürdürmeyi plânlıyoruz. Okuyucularımızın bu konuda duâlarını taleb ediyor, Cenâb-ı Hak'tan feyiz ve bereket niyaz ediyoruz.

ERKAM YAYINLARI

ÖNSÖZ

HÂCE MUHAMMED PÂRSÂ, HAYATI ve ESERLERİ

Muhammed Pârsâ diye bilinen Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Hâfızî el-Buhârî, Orta Asya'da Timurlular döneminin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından biridir. Hayâtı hakkında en kadîm ve mu'teber bilgiler, müridi Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Mes'ûd Buhârî'nin muhtemelen h. 822-826 yılları arasında kaleme aldığı *er-Risâletü'l-Bahâiyye* adlı eserde bulunmaktadır. Abdurrahman Câmî'nin (ö.898/1492) *Nefehâtü'l-üns*'te verdiği bilgiler de büyük ölçüde bu kaynağa dayanmaktadır.

Ca'fer-i Sâdık'ın neslinden geldiği kabul edilen¹ Muhammed Pârsâ, h. 749 (1348) senesinde Buhara'da doğdu. Gençliğinde Bahâeddîn Nakşbend'e (ö.791/1389) intisâb edip riyâzat ve mücâhedeye yöneldi. Pârsâ lâkabını alışıyla ilgili şu menkıbe nakledi-

¹ Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Mes'ûd Buhârî, *er-Risâletü'l-Bahâiyye*, Kayseri Râşid Ef. Ktp., nr. 1110, vr. 26a.

lir: Birgün şeyhinin kapısında beklerken evin hizmetçisi kendisini görür. Bahâeddîn Nakşbend, hizmetçiye “Dışarıda kim var?” diye sorunca, hizmetçi “Pârsâ (dindar ve zâhid) bir genç var” diye cevap verir. Bahâeddîn Nakşbend dışarı çıkıp: “Siz pârsâ (zâhid) olmuştunuz” buyurur. O günden sonra o, Muhammed Pârsâ diye anılmıştır².

Muhammed Pârsâ iki kez hacca gitmiştir. İlk hacına şeyhiyle birlikte gitmiş ve bu esnâda şeyhinden büyük iltifat görmüştür. Bahâeddîn Nakşbend kendisi hakkında şöyle diyordu: “Hâcegân silsilesine dâhil olan halîfelerden (k:s) bu fakîre ulaşan hak ve vazifeyi, ayrıca bu yolda elde edilen emâneti, tıpkı din kardeşim Mevlânâ Ârif’in bize havâle ettiği gibi, biz de size havâle ettik. Bu emâneti kabul etmek ve onu Hak Teâlâ’nın yaratıklarına ulaştırmak gerekir”. Hac dönüşünde ve son hastalığında şeyhi, Pârsâ’nın gıyâbında bu iltifatlara şöyle devam ediyordu: “Bizim geliş gâyetimiz, onun varlığıdır. Önu iki yolla, cezbe ve sülûk ile yetiştirdik. Eğer meşgul olursa cihân onunla aydınlanır”³.

Muhammed Pârsâ, cezbe ve istiğrâkı sahvına gâlib olan bir insandı. Oysa halkı irşâd için sahv ve temkîn hâli gerekliydi. Muhtemelen bunu bildiği için, şey-

2 Ali b. Hüseyin Safî, *Reşahât-ı Aynü'l-hayât* (thk. Ali Asgar Muîniyân), Tahran 2536/1977, I, 101-102; Gulâm Server Lâhûrî, *Hazînetü'l-asfiyâ*, Kanpur 1312/1894, I, 559.

3 Ebu'l-Kâsım, *age*, vr. 27a; Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-üns* (thk. Mahmûd Âbidî), Tahran 1370, s. 397; Ebu'l-Muhsin Muhammed Bâkır b. Muhammed Ali, *Makâmât-ı Hazret-i Hâce Nakşbend*, Buhara 1328/1910, s. 27; Mecdüddîn Ali Bedahşânî, *Câmiu's-selâsil*, Gencbahş Ktp. (İslamabad), nr. 1060, s. 719 (varaklar sayfa usulü numaralanmış); Dârâ Şükûh, *Sefînetü'l-evliyâ*, Leknev 1862, s. 79.

hinin vefâtından sonra diğ er müridler gibi Bahâeddîn Nakşbend'in halîfelerinden Alâeddîn Attâr'a (ö.802/1400) intisâb etti⁴. Alâeddîn Attâr'ın bazı söz ve sohbetlerini kaleme aldı. Bilâhare ve muhtemelen Alâeddîn Attâr'ın vefâtından sonra Muhammed Pârsâ da irşâda başladı. Ancak geniş bir sohbet halkası oluşturmadı. *er-Risâletü'l-Bahâiyye* müellifi Ebu'l-Kâsım, *Târîh-i Mollazâde* müellifi Muînü'l-fukarâ Ahmed b. Mahmûd ve Hâce Ferruh Tebrîzî⁵ gibi şahıslar, Muhammed Pârsâ'nın müridleri arasında zikredilirler. Vefâtından üç yıl önce hadis rivâyeti için öğrencisi Süleyman Ferketî'ye icâzet verdiğine bakılırsa⁶, daha çok ilimle iştigâl ettiği söylenebilir.

Onun yaşadığı dönemde Emir Timur'un oğulları ve torunları farklı bölgelerde idâreyi ellerinde tutuyorlardı. Ancak bunlar arasında şiddetli bir rekâbet vardı. Bu rekâbet duygusu, bir idârecinin yakınlık gösterdiği şeyhe, diğ er idârecinin muhâlif olması neticesini doğurabiliyordu. Nitekim Muhammed Pârsâ'nın Horasan idârecisi Şâhruh ile yakınlık kurup mektuplaşması, Semerkand idârecisi olan Timur'un torunu Mirza Halil'i rahatsız etmiş ve Halil politik bir üslûb ile Pârsâ'nın Buhara'yı terketmesini istemişti. Ancak o esnâda Şâhruh, Halil'e savaş açıp onu yenmiş, Pârsâ da Buhara'da kalmıştır⁷.

4 Ali b. Hüseyin Safî, *age*, I, 144.

5 Tebrîzî için bk. Nâsiruddîn Buhârî, *Tuhfetü'z-zâirîn* (nşr. Molla Muhammedî Mahdûm), Buhara 1910, s. 58.

6 Ali b. Hüseyin Safî, *ae*, II, 647-8.

7 Ali b. Hüseyin Safî, *ae*, I, s. 108-109; Bedreddîn Sirhindî, *Hazarâtü'l-kuds (I)*, Özbekistan Fenler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 76, vr. 172a-173a; Gulâm Server Lâhûrî, *age*, s. 560-1.

Muhammed Pârsâ ikinci haccı için h. 822 (1419) senesi başlarında Buhara'dan yola çıkmış, uğradığı şehirlerdeki ulemâ ve meşâyih ile sohbet etmiş, Mekte'de haccını tamamlayıp Medîne'ye geldikten birgün sonra da 73 yaşında vefât etmiştir (24 Zilhicce 822/1419)⁸. Muhammed Pârsâ yerine vekil olarak oğlu Ebû Nasr Pârsâ'yı (ö. 865/1460-1)⁹ bıraktı. Ebû Nasr Pârsâ Belh'te hadis öğretimi ile meşgul olmuş ve tasavvufî yönünü ön plana çıkarmamış ise de, bir miktar müridinin olduğu anlaşılmaktadır¹⁰. Sonraki asırlarda Pârsâîler, Belh'te etkin bir konuma gelmiş, hatta 17. asrın sonlarında Ebû Nasr Pârsâ'nın neslinden Sâlih Hâce isminde bir şahıs Belh'in idâresini eline almıştır¹¹.

Muhammed Pârsâ tasavvuf ve diğer dînî ilimlere dâir birçok eser kaleme almıştır. Ancak onunla isim benzerliği olan başka şahıslar da olduğu için eserlerini tasnifte dikkatli olunmalıdır¹². Bilinen eserleri şunlardır:

- 8 Muhammed Tâhir Hârizmî, *Silsile-i Nakşbendiyye*, Özbekistan Fener Ak. Şarkiyat Ens. Ktp., nr. 69, vr. 115b-116a; Seyyid Şerîf Râkım, *Târîh-i Râkım*, L'Institut des Langues Orientales (Leningrad), MS Pers. nr. 420, vr. 49b.
- 9 Hayatı için bk. Ârif Nevşâhî, "Ebû Nasr Pârsâ", *Dâiretü'l-maârif-i Bozorg-i İslâmî*, Tahran 1373/1994, VI, 317-8; Muhammed Ali Müderris, *Reyhânetü'l-edeb*, y. yok 1349 hş., VII, 283.
- 10 Hâce Pîr Halît bunlardan biridir, bk. Nâsiruddîn Buhârî, *age*, s. 58.
- 11 R. D. McChesney, *Waqf in Central Asia*, Princeton 1991, s. 158-9; a.mlf., "Pârsâ'iyya", *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden 1995, VI-II, 272-3.
- 12 Kendisiyle isim benzerliği olan belli başlı üç kişi vardır:
1. Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Buhârî: Kâhire'de yaşamış ve h. 850 (1446) senesine doğru vefat etmiştir. *Gureru'l-efkâr şerhu Düreri'l-bihâr* ve diğer bazı eserlerin müellifidir. bk. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, Beyrut ts., X, 20.

1. *Tuhfetü's-sâlikîn* (diğer adı: *Tahkîkât*): Esmâ-i hüsnâ, tevhîd, zikir, müşâhede, tecellî, sabır, şükür, havf, recâ, ma'rifet, cem, fark ve keşf gibi tasavvufî konuları ihtivâ eden Farsça bir eserdir. Tahkîksiz olarak neşredilmiştir (Delhi 1970)¹³.

2. *Faslü'l-hitâb*: Fenâ, bekâ, fütüvvet, tevhîd, müşâhede, ricâl-i gayb, ashâb ve ehl-i beyte muhabbet konularını ihtivâ eden Farsça bir eserdir. Tahkîksiz olarak neşredilmiştir (Taşkent 1331/1913). Mûsâ b. Hacı Hüseyin İznîkî (ö. 833/1429-1430) tarafından Osmanlı Türkçe'sine¹⁴; Emîr Pâdişâh (Muhammed Emîn) Buhârî (ö. 987/1579) tarafından Arapça'ya¹⁵; Ali Hüsvrevoğlu tarafından da günümüz Türkçe'sine çevrilip neşredilmiştir (İstanbul 1988).

3. *Risâle-i Kudsiyye*: Muhammed Pârsâ'nın, Bahâeddîn Nakşbend'in sohbetlerinde tuttuğu notları bilâhare şerh etmesiyle meydana getirdiği Farsça bir eserdir. Tahkiksiz Delhi 1308 baskısından sonra, Ah-

2. Muhammed Pârsâ: h. 12. asırda yaşayan bu şahıs İmam Rabbânî'nin torununun oğludur (Muhammed Ma'sûm'un oğlu Ubeydullah'ın oğlu). *Lem'atü'l-ekâr*'ın müellifi bu şahıs olmalıdır. bk. Muhammed Fazlullah, *Umdetü'l-makâmât*, Kâbil 1397, s. 391; Ahmed Münzevî, *Fihrist-i Nüshahâ-yı Hâtî-yi Kitâbhâne-i Gencbahş*, İslamabad 1979, II, 775.

3. Muhammed Pârsâ: Seyyid Ata'nın oğludur ve 1270 (1853-4) vefat etmiştir. bk. Muhammed İbrâhîm Halîl, "Hâce Muhammed Pârsâ ve Pisereş", *Âryânâ*, (Kâbil) II/ 9 (1942), s. 48.

13 Yazma bir nüshası: Beyazıt Ktp., Veliyyüddin, nr. 1639, vr. 1b-190b.

14 bk. Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, II, 13-14. Bu tercümenin bir nüshası: İstanbul Ün. Ktp., TY, nr. 1543'te ve 261 vaktan müteşekkildir.

15 bk. Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, İstanbul 1941-1971, II, 1260; Brockelmann, *GAL Suppl.*, Leiden 1943, II, 283. Bu tercümenin bir nüshası: Süleymaniye Ktp., Dâmat İbrahim Paşa, nr. 737, vr. 1a-137a.

med Tâhirî Irâkî (Tahran 1975) ve Melik Muhammed İkbâl (Râvelpindî 1975) tarafından tahkikli olarak neşredilmiştir. Abdurrahman Câmî'nin esere yazdığı hâşiyeye Tahran baskısının sonuna eklenmiştir. Salâhî Uşşâkî Efendi (ö. 1196/1782) tarafından Osmanlı Türkçe'sine çevrilen eser (İstanbul 1323), Tahran baskısı esas alınarak tarafımızdan günümüz Türkçe'sine çevrilmiştir.

4. *Şerh-i Fusûsu'l-hikem*: Şeyh-i Ekber İbn-i Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'ine yapılan Farsça bir şerhtir. Celîl Misgernijâd tarafından tahkikli neşri yapılmıştır (Tahran 1366 hş./1987)¹⁶.

5. *Fusûlü's-sittè*: Hadislerden ahkâm çıkarmanın usûllerine dâir Arapça bir eserdir. Altı bölümden oluşan eser henüz neşredilmemiştir¹⁷.

6. *Tefsîr-i Hâce Muhammed Pârsâ*: Kütüphanelerde Pârsâ'ya âid iki tefsir vardır: a) *Tefsîr-i Süver-i Semâniye*: Kadr, Beyyine, Zilzâl, Âdiyât, Kâria, Tekâsür, Asr ve Hümeze olmak üzere sekiz sûrenin Farsça tefsiri¹⁸. Müellif bunu h. 820'de Buhara'da yazarken tasavvufî tefsirlerden de istifâde etmiş, Arapça nakilleri Arapça olarak almıştır¹⁹. b) *Tefsîru sûrati'l-Fâtiha*:

16 Bu şerhin Pârsâ'ya âidiyeti tartışılmaktadır. bk. Necîb Mâyil Herevî, "Çehâr Nazar Pîrâmûn-i Çehâr Eser-i Mensûb be Seyyid Ali Hemedânî", *Dâniş*, (İslâmâbâd) 11, (1366), s. 91, 101-112; Misgernijâd, *Şerh-i Fusûsu'l-hikem* (önsöz), s. 49-51.

17 Bir nüshası: Hacı Selim Ağa, Ktp., H. S.Ağa blm., nr. 538, vr. 2b-154a.

18 bk. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 63, vr. 1a-224b; Sül. Ktp., Ayasofya, nr. 84, vr. 1b-254b; Sül. Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 113, vr. 1b-293b. Ayrıca bk. C.A. Storey, *Persian Literature*, London 1970, I, 7-8.

19 Bu tefsirin bazı nüshaları Muhammed b. Mahmûd Hâfızî Buhârî'ye yani Pârsâ'nın babasına isnâd edilmiş ise de muhtemelen bu istinsâh hatasıdır.

Fâtiha sûresinin Farsça tefsiri²⁰. Pârsâ'nın tam bir Kur'ân tefsîri kaleme aldığı nakledilmektedir²¹. *Tefsîru sûrati'l-Fâtiha* bunun başı olmalıdır. Ancak bu tam tefsir kayıptır. Kaynaklarda Pârsâ'nın iki tefsirinden daha söz edilir: a) Kur'ân-ı Kerîm'in son iki cüzünden bazı surelerin Farsça tefsiri²². b) *Tefsîr-i sûre-i Yâsîn: Reşahât*'ta böyle bir eserden bahsedilmektedir²³.

7. Makâmât-ı Hâce Alâeddîn Attâr: Bahâeddîn Nakşbend'in halifelerinden Alâeddîn Attâr'ın sözlerini ihtivâ eden Farsça bir eserdir²⁴. Bir kısmı *Reşahât*'ta nakledilmiştir.

8. Risâle-i Keşfiyye: Zikir, Hakikat-ı Muhammediyye, kelime-i tevhîd, aşk, ma'rifet, tevhîd, tecellî ve vahdet-i vücûdla ilgili Farsça bir eserdir²⁵. Salâhî Uşşâkî Efendi tarafından *Risâle-i Vücûd Tercümesi* adıyla Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir²⁶. Pârsâ'ya isnâd edilen *Risâletü'l-hakâik* de²⁷, esâsen *Risâle-i Keşfiyye*'nin bir parçasından ibârettir.

9. Risâle-i Mahbûbiyye: Muhabbet, istikâmet, ah-

20 Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Ef., nr. 3262, vr. 36b-50b.

21 bk. Muhammed Hâşim Kişmî, *Nesemâtü'l-kuds min hadâiki'l-üns* (thk. Münîr-i Cihân Melik), Tahran Ün. Ed. Fak. (Basılmamış doktora tezi 1375/1996), s. 128. Bu tezin bir fotokopisini lutfeden aziz dostum Dr. Ârif Nevşâhî Bey'e teşekkürü bir borç biliyorum.

22 Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, I, 447.

23 Ali b. Hüseyin Safî, *age*, II, 381.

24 Özbekistan Fenler Akademisi, Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 2520, vr. 53a-65b. Aynı mecmûada, 89b-94a varakları arasındaki risâle de bunun devâmı mâhiyetindedir.

25 Bir nüshası için bk. Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 616, vr. 142b-148a.

26 Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 633, vr. 77b-94b.

27 Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1500, vr. 54a-57b.

lâk, zühd, kelime-i tevhîd ve murâkabe konularını ihtivâ eden Farsça küçük bir eserdir²⁸.

10. *Şerh-i Hakku'l-yakîn*: Mahmûd Şebüsterî'nin *Hakku'l-yakîn* adlı eserinin şerhi olup Farsça'dır²⁹.

11. *Risâle fi'l-mezârât*: Kudüs, Şam, Bağdat gibi şehirlerdeki ziyâret edilecek belli başlı türbeleri ve ziyâret âdâbını anlatan Farsça bir eserdir³⁰.

12. *Risâle fi' ecvibeti hâzihi'l-es'ileti'l-mursele min Herât ilâ Buhârâ*: Herât ulemâsının cehrî zikrin hükmünü soran mektuplarına verilen müsbet cevaptır, Farsça'dır³¹.

13. *Hadîs-i Erbaîn*: (*Erbaûne hadîsen*): Zühd, zikir ve ahlâkî konulara dâir seçilmiş kırk hadisten oluşan Arapça bir eserdir³².

14. *Risâle müntehabe min Akîdeti Ebi'l-Kâsım es-Semerkandî*: (*Akâid-i Fırak-ı İslâmî*): Hakîm Semerkandî'nin (ö. 342/953) yazdığı *es-Sevâdü'l-a'zam* adlı kelâm kitabının Farsça tercümesine Muhammed Pârsâ'nın zeyl ve intihâbıyla oluşan bir eserdir³³.

15. *Tefe'ülât-ı Hâce Pârsâ*: Ebced harfleri yardı-

28 Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3702, vr. 186b-188a; İstanbul Ün. FY, 868, vr. 7b-10a. Eski Nakşî metinlerinde bu eserin adı geçmektedir. bk. Ali b. Mahmûd Ebîverdî, *Ravzatü's-sâlikîn*, Gencbağ Ktp., nr. 4049, s. 18 (varaklar sayfa usulü numaralanmış).

29 Bir nüshası Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1088'de ve 71 varaktan müteşekkildir.

30 Bir nüshası için bk. Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1455, vr. 108b-113b.

31 Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1511, vr. 1b-2b.

32 Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2954, vr. 154a-158b.

33 Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1663, vr. 213b-242b; İstanbul Ün. FY, nr. 1056, vr. 47b-75b.

mıyla bazı Kur'ân âyetlerini yorumlamaya dâir Farsça bir eserdir³⁴.

Muhammed Pârsâ'nın ayrıca *Şerh-i Kasîde-i Tâ-iyye* ve *Vasâyâ* adında iki eseri daha vardır³⁵. Onun bazı sözleri Abdurrahman Câmî tarafından *Sühanân-ı Hâce Pârsâ* adıyla derlenmiştir³⁶. Pârsâ'ya isnâd edilen *Enîsü't-tâlibîn ve uddetü's-sâlikîn*³⁷ ya da *Makâmât-ı Hâce Bahâeddîn Nakşbend*³⁸, aslında Salâh b. Mubârek'e; *Âdâbü's-sâlikîn*³⁹ ve *Silsile-i Hâcegân*⁴⁰ Ahmed Kâsânî'ye (ö. 949/1542); *el-Gurretü'l-garrâ ve'd-dürretü'l-beydâ*⁴¹ Muhammed b. Seyyid Şerîf Cürcânî'ye (ö. 838/1434-5); *Meslekü'l-ârifîn*⁴² de Muhammed b. Ahmed b. Es'ad Buhârî'ye âiddir. *Sühan-ı Râst* ve *Risâle-i Zamân ve Mekân* müstakil eserler olmayıp *Faslü'l-hitâb*'dan birer parçadırlar. *Remzü'l-*

34 İstanbul Ün. Ktp., FY, nr. 770, vr. 1b-24b.

35 bk. Muhammed Hâşim Kişmî, *age*, s. 128. *Vasâyâ* için bk. Ahmed Münzevî, *Fihrist-i Müşterek-i Nüshahâ-yı Hattî-yi Fârsî-yi Pâkistân*, İslâmâbâd 1984, III, 2109.

36 Abdurrahmân Câmî, "Sühanân-ı Hâce Pârsâ" (nşr. Marijan Mole), *Ferheng-i İrân-zemîn*, VI/4 (1337), s. 294-303.

37 İsnad için bk. Saîd Nefisî, *Târîh-i Nazm u Nesr der İrân ve der Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1363 hş., I, 192, 221; Muhammed Ahter Çîme, "Şahsiyyet-i İrfânî ve İlmî-yi Hâce Muhammed Pârsâ-yı Nakşbendî Buhârî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî - Dânişgâh-ı Firdevsî*, (Meşhed) X/3 (1353/1975), s. 473-475; Ahmed Tâhirî Irâkî, *Kudsiyye (önsöz)*, Tahran 1975, s. 74-75.

38 İsnâd için bk. Ş. Z. Bâbâhânov ve Abdülaziz Mansur, *Nakşbendîya Tarikatına Âid Kolyazmalar Fihristi*, Taşkent 1993, s. 13.

39 İsnâd için bk. Celîl Misgernijâd, *age* (önsöz), s. 17. Melik Muhammed İkbâl, *Risâle-i Kudsiyye (önsöz)*, Râvelpindî 1975, s. 33.

40 İsnâd için bk. Ş. Z. Bâbâhânov ve Abdülaziz Mansur, *age*, s. 15.

41 İsnâd için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 264. Eser için bk. Kâtip Çelebi, *age*, II, 1198. Eserin şârihi Lütfullah Abdülhalîm b. Lütfullah, onu Pârsâ'nın zannetmiştir, bk. *Şerhu'l-Gurreti'l-garrâ ve'd-dürreti'l-beydâ*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3841, vr. 87b-130a.

42 Saîd Nefisî, *age*, I, 281; Melik Muhammed İkbâl, *age* (önsöz), s. 38.

aktâb'ın da böyle olması muhtemeldir⁴³. *Evsâf-ı Kudsiyye-i Meşâyih-ı Tarîkat*,⁴⁴ esâsen *Risâle-i Mahbûbiyye*'den başka birşey değildir. *Levâzimu'l-vakf (el-Mîmin vukûfi'l-Kur'ân)*⁴⁵ görünüşe göre Pârsâ'nın babasına âiddir. Pârsâ'ya *Risâle fî mes'eleti halkı'l-ef'âl*⁴⁶, *Risâle fî tarîkı zikri'l-hafî*⁴⁷, *Ahidnâme*⁴⁸ ve *Menâsik-i Hac*⁴⁹ gibi eserler de isnâd edilmiştir. *Risâle der Evrâd* Pârsâ'nın değil, oğlu Ebû Nasr'ın olmalıdır⁵⁰.

Necdet TOSUN

43 M. Ahter Çîme, *agm*, s. 502.

44 Ş. Z. Bâbâhânov ve Abdülaziz Mansur, *age*, s. 15.

45 Süleymaniye Ktp., Erzincan, nr. 8, vr. 130b-134a.

46 Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 283.

47 Saîd Nefîsî, *age*, II, 766.

48 A. A. Semenova, *Sobranie Vostoçnih Rukopisei Akademii Nauk Uzbekskoi SSR*, Taşkent 1957, IV, 412.

49 Bağdathî İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, İstanbul 1951-1955, II, 183.

50 Francis Richard, *Bibliothèque Nationale Catalogue des Manuscrits Persans*, Paris 1989, I, 63.

GİRİŞ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Sonsuz hamd ü senâ ve sayısız şükürler o pâdişâh-ı zü'l-celâle ki, vuslatına tâlib ve cemâline âşık olanlara varlığının delîli, yine kendi varlığıdır.

*Sen Hakk' ı Hak ile tanı, kendinle değil,
Yol Ondan Onadır, akıldan değil,
Lutfettin evliyâna, tanıdılar seni,
Düşmanlarına lutfetseydin inkâr etmezlerdi seni.*

Sonsuz salavât ve teslîmât, enbiyânın önderi, asfi-yânın rehberi Hazret-i Nebî-yi muhterem (s.a) efendimize.

*İki cihânın efendisi, kâinâtın sultânı
Herşeyin can ve îmânının güneşi sensin.*

Onun halîfelerine, sevenlerine, âl, ashâb ve yolundan giden herkese selâm olsun.

Bundan sonra; yazılacak olanlar, hidâyet ve irşâd

rehberi, velîlik sıfatlarının merkezi, insanların sığınağı, irfân ve hakikat ehlinin kutbu, Rabbânî sıfatların mazharı, Sübhânî ahlâkın kaynağı, kudvetü'l-ârifîn, kutbü'l-aktâb, vâris-i enbiyâ, şeyhimiz ve efendimiz Nakşbend lakabıyla ma'rûf **Bahâeddîn Muhammed b. Muhammed el-Buhârî** (kuddise sirruh) hazretlerinin mübârek söz ve güzel cümlelerinden birkaçı, süreklı sohbet meclislerinde dillerinden dökülen ma'rifet inceliklerinden bir demettir.

Kibir, riyâ ve kinden uzak oldu,

Nûr-i kudsî nin aynadaki aksi gibi.

Onunla karşılaşmak her sorunun cevâbıdır,

Onunla daha konuşmadan mesele hallolur.

Onun güzelliğini anlatmaya çalışanlar için,

Zaman biter de o yine vasfedilemez.

Onu medhetmek istedim, düşündüğüm her fazîlet-
ten,

O daha yüceydi ve fazîlet az geldi.

Bu zayıf kul **Muhammed b. Muhammed el-Hâfızî el-Buhârî (Pârsâ)**, bu sözlerden bazılarını samimiyetle ve hayra vesîle olur ümidiyle kaleme alıyordu. Nihâyet dostlarımızın emir ve işâretleriyle bu sözlerden birkaçını teberrüken ve ünsiyete vesîle olması için yazdı. Böylece sâdık müridleri ve sevenleri, efendimiz Hâce Bahâeddîn'in sözlerini dinleyip istifâde etmiş, sanki o hazretin sohbet meclisinde bulunup bizzat onu dinlemiş gibi olsunlar.

Geçti bu zamanda münâsib ve beğenilen bir iş ise de, o zâtın başta sona tüm söz, sohbet ve kerâmetleri

saymakla bitmez. Bu eseri yazdık ki, sâdık mürîdlerin rûhuna o hazretin bahçe esintileri olan güzel hallerinden bir nebze koku ulaşsın, gönül ve canları bununla rahatlasın. “*Sâlihlerin anıldığı yere rahmet iner*”¹ sözü gereğince, Hâce hazretlerinin söz ve hallerinin zikredilmesiyle lutf-i ilâhî ve feyz-i nâmütenâhînin inmesi ümîd edilir. Ancak şimdilik bu kadarıyla yetiniyoruz.

Bu Hâcegân tâifesinin sözleri ezbere aktarılan şeyler değil, bizzat yaşanıp tadılan haller ve zevklerden ibârettir. Bu yüzden ehl-i basîret, bu sözler için “*fikhullâh-i ekber ve burhân-ı azhar (en açık delil)*” demişlerdir. Bu mübârek tâifenin sözlerini tefekkür sâyesinde oluşan yakîn (kesin bilgi), kerâmet görerek oluşan yakînden daha üstündür. Nitekim bu mahalde şöyle demişlerdir:

Mu'cizeler mutlaka îmânı gerektirmez

Aynı cinsten olmak ise sıfatları cezbeder

Mu'cizeler düşmanı kahretmek içindir

Aynı cins olmanın kokusu ise kalpleri alır gider.

Bu tâifenin sözleri kelâm-ı ilâhî'nin tecellîsi olduğu için onları hakkıyla ifâde ve izâh etmek mümkün değildir. Büyüklerden biri: “Hamd o Cenâb-ı Hakk'a mahsûstur ki, insân-ı kâmilî meleğe muallim yaptı ve şerefine binâen onun nefesleriyle kâinâtı idâre etti” demiştir. Bununla birlikte inkârcılardan bazıları Kur'ân-ı Kerîm'e “evvelki insanların masalları” demişlerdir. “**Hak Teâlâ Kur'ân ile bazı insanları hidâyete çık-**

¹ Süfyân b. Uyeyne'nin sözüdür, bk. Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, Beyrut 1352, II, 70.

rırken, bazılarını da dalâlette bırakır”². Binâenaleyh bu mübârek tâifenin sözleri, sevilen insanlar için Mısır’ın Nil’i gibi su, kalpleri perdeli olanlar için ise belâ gibidir.

Bu sözlere efsâne diyen, kendisi efsânedir

Kusurunu gören kişi ise yiğit insandır.

Nil suyudur, oysa Kıptî’ye kan görünür

Kavm-i Mûsâ’ya kan değil sudur.

Şimdi bu sözlere düşman nazarıyla bakanlar

Cehennem’de baş aşığı olarak temsîl edilir.

Eğer hakikat sırrına tâlib isen, sırrı ara

Can ve kanını saç, yine ara.

Kalb dünyevî alâkalardan uzaklaşıp bu zâtların sözlerini düşündükçe zâhirî mânâları anlamak, gizli mânâlar için bir tohum olacak ve hakikatı anlamak nasîb olacaktır. Mâmâfih bu tâifenin sözleri ilm-i dirâsetten değil, ilm-i verâsettendir. Yani medreselerde öğrenilmez, Allah vergisidir ve bizzat yaşanır. Yaşadıkları hâl ile ilgili söz, ibâre ve işâretlerini, o makâma ulaşmayan bir kişinin açıklaması mümkün değildir. “Onlar Allah’ın kadrini hakkıyla bilemediler”³. Açıklamaları, mânânın kapanmasından başka işe de yaramadı. Çünkü tatmadan anlatmak örtmektir. Hakikatı bulmadan izhâr etmek, esâsında gizlemektir. Bu konuda söz söyleyenlerin gâyesi sâdece bir tenbîh ve teşvîktir. Çünkü sırlara dâir bu sözler müridlere kuvvet ve gayret verir. Gururlu kimsenin nefsini kırarak terbiye eder, böylece o, halkın fazîletini ve kendi iflâsını görür. Me-

2 Bakara, 2/26

3 Enâm, 6/91

şâyıhtan biri şöyle demiştir: “Halkı kendi ölçünle tartma, nefsinin ise siddıkların ölçüsüyle tart ki onların üstünlüğünü ve kendinin iflâsını bilesin”.

Şeyh-i şehîd Mecdüddîn Bağdâdî (k.s) şöyle duâ ediyordu: “İlâhî! Senin işlerin sebebe bağlı değildir (lütfuna bağlıdır). Beni bu kavimden (sûfilerden), ya da bu kavme nazar edenlerden eyle. Başka bir grupta olmaya güç yetiremem”.

Bu yolun erlerinden değilsem de

Her nefes onları anmaktayım, işte buyum.

Onlardan değilsem de, onlardan bahsederim

Gönlüm hoştur ve kıssayı gönülden anlatırım.

Şeyh Ebû Ya’kûb Yûsuf b. Eyyûb Hemedânî (k.s) hazretlerine sordular: “Bu tâife yüzlerine perde çektikleri zaman (gerçek mürşid-i kâmil kalmadığı vakit) selâmete kavuşmak için ne yapalım?” Buyurdular ki: “Hergün onların sözlerinden bir miktar okuyun”.

Siddıklardan biri de şöyle diyor: “Bir kimse olmalı ki, Ondan bahsetsin, ben dinleyeyim. Ya da ben bahsedeyim o dinlesin. Eğer Cennet’te Onun sohbeti olmayacaksa, benim Cennet’le ne işim var”.

Vecd cezvelerine ulaşmak, meşâyih-ı kirâmın söz ve sohbetleriyle mümkün olur. “Allah’a davet eden ve sâlih işler yapan kişiden daha güzel sözlü kim vardır?”⁴

Şekerden bir hissem yoksa bile

Zehire bulaşmış olmaktan bu daha iyidir.

4 Fussilet, 41/33

*Gerideyim, o kervandan bana bir toz bulaşır
Yolculardan bana bir derd ulaşır.
Sana göre sözlerimiz kabuktan ibârettir ama
Başka anlayışlara göre tamamen özdür.
Gök, Arş'a göre aşağıdadır
Ama bir yığın toprağa göre yukarıdadır.*

Bu mübârek sözler her ne kadar kısa ise de mânâları çoktur. Az çoğa delâlet eder, bir yudum bir kazanın varlığından haber verir. *Hakâiku't-tefsîr*, *Tabakât-ı Meşâyih* ve diğer bazı eserlerin müellifi olan Şeyh Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, *Tabakât*'ında meşâyih-ı kirâmdan her birinin yirmi kadar sözünü nakletmiştir. Basîret ehlinin nazarında bu kadar söz, bir şeyhin sîret, tarîkat, ilim ve hâlini göstermek için yeterlidir. Zîrâ Sülemî, bu birkaç sözde, o hazretin seyr u sü-lûkta esas olan bazı ilim ve maârifini aktarmıştır. Gâyeye ulaşmakla birlikte sözü kısa tutma konusunda onda bizim için güzel bir örnek vardır.

*Ham olan kişi, pişmişin hâlini anlamaz
Bu yüzden söz kısa olmalı vesselâm.*

Bu mübârek sözlerden bazısını açıklama gereği olursa, öncelikle ehlullâhın sözlerinden yardım alıp nakiller yapmak gerekir. Çünkü meşâyihün bazı sözleri diğer sözlerini açıklar. Pîrimiz Hâce Bahâeddîn (k.s)'un sözleri ile, açıklama mâhiyetindeki diğer sözlerin birbirine karışmaması için bu iki söz arasına ayırıcı bir dâire çizilmiştir⁵. Zîrâ:

5 Tercümede dâire yerine "Açıklama" yazılmıştır.

*Herşey ma' şûktur (sevilen Hak'tır) ve âşık perdedir
Canlı olan ma' şûktur ve âşık ölüdür.*

Bu âciz kul (Muhammed Pârsâ) bu eseri yazma kâbiliyetini kendisinde bulmuyordu. Ancak ehlullâhın rehberi Hâce Alâeddîn Attâr nâmıyla meşhur Muhammed b. Muhammed Buhârî hazretlerinin işâretleriyle bu vakitte bu eseri yazmaya başladım. İnşâallah bu kitaba yardım ve nazarları ulaşır.

*Bu sözüün başlangıcı ve kaynağı sen olunca
Varsın uzun olsun, sendendir.*

Gaybın gözü, Gayb gibi muallimdir

Bu görüş ve kânun dünyâda eksik olmasın.

Ehl-i dünyâyâ seni anlatmak yazık olur

Aşk sırrını gizlemek gerekir.

Ancak senin vasfını anlattım ki yol bulsunlar

Ve can elden gitmeden sana hasret kalsınlar.

Umarım ki bu yazı ve sözlerde, bu âciz zayıf kulun varlığı ve benliği ortada olmasın. Ve bu eser sâlih insanların duâlarıyla Hak Teâlâ'ya yaklaştırmaya vesîle olsun. Güç ve kuvvet Hak Teâlâ'ya mahsûstur. İşte Hazreti Pîr Hâce Bahâeddîn Nakşbend'in sözlerinden bazıları:

1. Makâle

HÂCEGÂN SİLSİLESİ

Müslüman olmak, şer'î ahkâma bağlanmak, takvâya riâyet, azîmetle amel ve güç yettiğince ruhsatlardan kaçınmak tümüyle nur, safâ ve rahmettir. Bütün bunlar velâyet derecelerine ve yüce makâmlara ulaşma vâsıtasıdır. Evliyâullâh, bu sıfatların terbiyesi ile velîlik makâmına ulaşırlar.

Açıklama:

Hâcemiz Bahâeddîn Nakşbend (k.s) bu sözleriyle, ilk cezbeli hallerinde âlem-i ma'nâda büyük hâce Abdülhâlik Gucdüvânî hazretlerinden kendisine ulaşan sözlere işâret etmektedir. Âlem-i ma'nâda Gucdüvânî hazretleri ile görüşmeleri bir gece yarısı vâki olmuştur. Hâce Bahâeddîn hazretleri bu cezbeli hallerinde Buhârâ yakınlarındaki mezarları ziyâret ederken tâbiînin büyüklerinden Muhammed b. Vâsi' (r.a)'ın mezarına da gitmişlerdi. Bu zâtın Mâverâünnehr'e geldiği sahîh rivâyetlerle sâbittir. İşte Büyük Hâce Abdül-

hâlik Gucdüvânî hazretlerinin Hâce'mize emir ve tavsiyeleri orada vukû bulmuştu. Şöyle ki: "Azîmet yolunu tut, ruhsatlardan uzaklaş, Hz. Peygamber'in yoluna ve sünnetine tâbi ol, bid'atlardan kaçın" ve bunlar gibi sülûkun başlangıcı, ortası ve sonuna dâir tavsiyelerde bulunmuşlardı. Hâcemiz sülûklarında dâimâ bu emir ve tavsiyeleri uyguluyor ve Hak Teâlâ'nın yardımıyla tavsiyelere uymanın netîcesini kendilerinde görüyorlardı. Bu vâkıada (rüyada veya âlem-i ma'nâda) emroldukları üzere azîmetle amel ediyor, alenî yani yüksek sesle zikir yapmıyorlardı. Bu tavsiyelere uydukları için ma'nevî hallerinde ilerleme görüyorlardı. Bu vâkıa kıssasının şerhi ve efendimiz Hâce Bahâeddîn'in diğer kerâmet ve ahvâli *Makâmât*'ta yazılmıştır. O *Makâmât*'ı Hâce hazretlerinin önde gelen mürid ve ashâbından biri yazmaya başladı. Hak Teâlâ onunla görüşüp faydalanmayı nasîb etsin. İnşâallah en güzel şekilde tamamlar ve o *Makâmât*'ın yayılmasıyla sevenlerin kulak ve dilleri nurlanır, ıtırlanır⁶.

Hâcemizin tarîkatta evlâdlığa kabûl edilişi Hâce Muhammed Bâbâ Semâsî'dendir. O, Hz. Azîzân Ali Râmîtenî'nin halîfelerinden idi. Râmîtenî hazretleri, Hâce Mahmûd Encîrfağnevî'nin, o Hâce Ârif Rîvgerî'nin, o da Hâce Abdülhâlik Gucdüvânî'nin halîfelerinden idiler.

Hâcemiz Bahâeddîn Nakşbend'in intisâbı, sohbet

6 Kastedilen kitap, Salâh b. Mubârek Buhârî'nin *Ensü't-tâlibîn ve uddetü's-sâlikîn* ya da *Makâmât-ı Nakşbendiyye* adıyla bilinen Farsça eseri olup tahkîkli neşri yapılmıştır (Tahran, 1371 hş./1992). Anlatılan vâkıanın tafsîlatı için bk. age, s. 87-90.

ve tasavvuf âdâbını öğrenmesi ve zikir telkînleri **Seyyid Emîr Külâl** hazretlerindedir ki adı geçen **Muhammed Bâbâ Semâsî**'nin halîfelerindedir.

Hâcemizin hakîkatta tasavvuf yolundaki terbiyeleri ise **Büyük Hâce**, **Hâce Abdülhâlik Gucdüvânî** hazretlerinin rûhâniyetindedir. Bu hâdiseye bir nebze işâret ettik. **Hâce Abdülhâlik Gucdüvânî**, **Şeyh Ebû Ya'kûb Yûsuf Hemedânî**'nin halîfelerinden idiler. Onların tasavvufta intisâbı da **Şeyh Ebû Ali Fârmedî Tûsî**'yedir ki Horasan meşâyihından olup İmam Gazâlî'nin de şeyhidirler. **Ebû Ali Fârmedî**'nin tasavvufta intisâbı iki kişiyedir. Birisi **Ebu'l-Kâsım Gürgânî (Kürrekânî) Tûsî**'dir ve üç vâsıta ile **Cüneyd Bağdâdî**'ye bağlanır. Bu üç kişi **Ebû Ali Mağribî**, **Ebû Ali Kâtib** ve **Ebû Ali Rûdbârî**'dir. **Fârmedî**'nin tasavvufta diğer bir intisâbı ise **Şeyh Ebu'l-Hasan Harakânî**'yedir ki meşâyihın önde geleni ve zamanının kutbu idi.

Eski zamanlarda hakikat yolunun kâmilleri , uyanış yolunun sâlikleri olan hakîkî nasîbe ulaşmış insanlar çoktu. Bu son zamanlarda ise çok az hatta kibrît-i ahmerden bile daha nâdir kaldılar. O zamanlar sâdik müridler din büyüklerinden birinin sohbetinde yetişiyor, o tâbi olunan zâtın tasarruf ve terbiyesine teslim oldukları için de rûhâniyet kuşları beşeriyet yumurtasından çıkıyordu. Kâmil insanlardan bir çoğu, diğer mükemmil bir zâtın terbiyesine giriyor, onların sohbetiyle vuslata eriyor, maârif ve ilim nurlarından iktibas ediyorlardı. Bu intisâb sebebiyle tasavvuf ve ilm-i bâtında ziyâdeleşme ve çoğalma meydana geliyordu. **Şeyh-i şehîd Mecdüddîn Bağdâdî (k.s)** bu mânâda şöy-

le buyurmuşlardır: “Bâtın ilminde vâsıta ne kadar fazla olursa yani kişinin feyz aldığı kimseler ne kadar çoksa, o kişi o kadar üstün olur. Zîrâ nübüvvet kandi- linden hakikat nurları alan meşâyihün gönlünde nurlar çoğaldıkça, mürid için yol daha aydınlık olur. “(O ışık) nur üstüne nurdur. Allah Teâlâ kimi dilerse onu nûruna kavuşturur”⁷.

Bu yüzden ittifak edilmiştir ki, birçok meşâyihün silsilesi Ma’rûf Kerhî (k.s)’a ulaşmaktadır. Zîrâ onun ilm-i bâtındaki intisâbı iki taraftadır. Birisi Dâvûd Tâî’yedir. Dâvûd Tâî’nin bu mânâda intisâbı Habîb Acemî’ye, onunki Hasan Basrî’ye, onunki Emîru’l- mü’minîn Ali (kerramallâhu vecheh)’e, onunki de Hz. Risâlet (s.a) efendimizedir. Ma’rûf Kerhî’nin bu mânâ- daki diğer intisâbı İmâm Ali b. Mûsâ Rızâ’yadır. Onla- rın intisâbı babaları Mûsâ Kâzım’a, onlarınki de baba- ları Ca’fer-i Sâdık’adır. Bu zâtın tarîkatı babadan de- deden ehl-i beyt yoludur. Ehl-i beyt imamlarının silsi- lesi zâhirî ve bâtinî ilimlerde ümmetin ulularındandır. Bu yüzden bu silsilenin yüceliğini beyân ve şânına ta’zîm için **Silsiletü’z-zeheb** (Altın Silsile) adı veril- miştir.

Şeyh Ebu’l-Hasan Harakânî’nin tasavvufta intisâ- bı Sultânü’l-ârifîn Ebû Yezîd Bistâmî’yedir. Harakâ- nî’nin seyr u sülûkta terbiyesi Ebû Yezîd’in rûhâniye- tinden olmuştur. Zîrâ Ebu’l-Hasan Harakânî’nin doğu- mu, Şeyh Ebû Yezîd Bistâmî’nin vefâtından bir süre sonradır. Bistâmî’nin intisâbı Ca’fer-i Sâdık’adır ve

terbiyeleri Ca'fer-i Sâdik'ın rûhâniyetindedir. Zîrâ sahîh rivâyete sâbit olmuştur ki, Bistâmî'nin doğumu Ca'fer-i Sâdik'ın ölümünden sonradır.

İmam Ca'fer'in ilm-i bâtında intisâbı iki tarafadır. birisi kendi babaları İmam Muhammed Bâkır (r.a)'adır. Onların intisâbı da kendi babaları olan İmam Zeynelâbidîn Ali b. Hüseyin b. Ali (r.a)'a, onlarınki babaları Şeyyidü's-şühedâ Hüseyin b. Ali'ye, onlarınki babaları Emîru'l-mü'minîn Hz. Ali b. Ebî Tâlib'e, onlarınki de Hz. Risâlet (s.a) efendimizdir. İmam Ca'fer-i Sâdik'ın ma'neviyâta diğer intisâbı ise annesinin babası olan **Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr Sıddîk**'adır. Kâsım b. Muhammed tâbiînin büyüklelerinden ve fukahâ-yı seb'adandır. Tâbiîn arasında meşhur, ilm-i zâhir ve ilm-i bâtın ile bezenmiştir. Kâsım b. Muhammed'in ma'neviyâta intisâbı **Selmân Fârsî**'yedir (r.a). Selmân bizzat Hz. Peygamber'in sohbetlerinde bulunup, "*Selmân ehl-i beytimdendir*"⁸ hadîsinin şerefine nâil olmuş, ilm-i bâtında ise Hz. Peygamber'e intisâbdan sonra **Hz. Ebû Bekir (r.a)**'a da intisâb etmiştir.

Ehl-i hakikat ittifâk etmiştir ki, Emîru'l-mü'minîn Ali (r.a), Hz. Peygamber'den sonra, kendisinden önceki üç halîfeye intisâb ile terbiye görmüştür. Şeyh Ebû Tâlib Mekkî (k.s) *Kûtü'l-kulûb* adlı eserinde buyurmuşlardır ki:

"Kıyâmete kadar herbir asırdaki zamanın kutbu, Hz. Ebû Bekir Sıddîk'ın vekîlidir. Evtâdın diğer üç fer-

8 Hâkim, *Müstedrek*, Beyrut ts., III, 598.

di –ki bunlar kutuptan daha aşağı seviyededirler – her asırda diğer üç halîfenin yani Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin vekilleridirler, bu halîfelerin karakterlerini taşırlar. Bu siddîklar hâricinde diğer altı velî vardır ki “yeryüzü onlarla ayakta durur, onlar sâyesinde rızık verilir, onlar hürmetine ehl-i dünyâdan belâ kaldırılır ve yağmur verilir” sözü⁹ onların özelliğidir. Bu altı velî, aşere-i mübeşşeredeki dört halîfeden geriye kalan altı sahâbînin her asırdaki vekilleridirler”¹⁰.

Hz. Peygamber (s.a) ömürlerinin sonuna doğru bir hutbede şöyle buyurmuşlardı: “Bundan sonra! Allah Teâlâ bu arkadaşınızı dost edinmiştir. Şâyet ben de bir dost edinecek olsaydım, Ebû Bekir'i dost seçerdim”¹¹. Diğer bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyurmuşlardı: “Allah Teâlâ İbrahim'i dost, Mûsâ'yı sohbet arkadaşı, beni de sevgili (habîb) edindi ve sonra “izzetim ve celâlime yemin olsun ki habîbimi, dost ve sohbet arkadaşıma tercîh edeceğim”¹² buyurdu”. Bu iki hadîs-i şerîfin anlamı şudur: Ehl-i basîret ve erbâb-ı hakîkat demişlerdir ki, dostluk iki makâmdan ibârettir. Birincisi sevmenin son mertebesidir ki ikinci hadiste kasdolunan budur (yani Hz. İbrahim, Allah Teâlâ'yı son derece sevmiştir). Dostluğun diğer anlamı ise, sevilmenin son derecesidir. Birinci hadiste kasdolunan da budur (yani Hz. Muhammed aleyhisselâm, Hak Teâlâ tarafından son derece sevilmiştir). Bu mertebeye hiçbir kimse

9 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1992, I, 112.

10 bk. Ebû Tâlib Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kâhire 1310, II, 155.

11 Buhârî, *Salât*, 80; İbn Mâce, *Mukaddime*, 11; Ahmed, *Müsned*, III, 18.

12 Abdurraûf Münâvî, *el-İthâfü's-seniyye fi'l-ehâdisi'l-kudsiyye*, Haydarâbâd 1323, s. 53.

Hz. Risâlet (a.s)'a ortak olamaz. Makâm-ı Mahmûd (övülen mertebe), sevgideki bu nihâyeti ve bu dereceye mebnî kemâlâtı hissettirmektedir. Bu yüzden Aleyhissalâtü vesselâm efendimizin: "*Hak Teâlâ, bana hâs olan bu makâmda bir kişiyi ortak edecek olsaydı, Ebû Bekir'i ederdi*"¹³ sözü, Hz. Ebû Bekir'in velîlik ve ilm-i billâh olan ilm-i bâtında evliyânın en üstünü ve en olgunu olduğuna delildir. Hatta o, bütün siddîkların da üstünüdür, peygamberlerden sonra siddîk-ı ekberdir. Ehl-i basîretin büyükleri bu mânâ üzerinde hem-fikirler. Ve bu mânâ, farklı bir i'tikâda sâhib olup Hz. Ebû Bekir'in fazîleti konusunda farklı yorum yapan kişilerin düşüncelerini reddetmektedir.

Efendimiz Hâce Bahâeddîn'in ve silsiledeki diğer meşâyihın anlatımı esnâsında ma'lûm olduğu üzere, **Hâcemiz Üveysî yoldan idiler.** Bu silsiledeki meşâyihın birçoğu da Üveysî idiler. Üveysî'nin mânâsına gelince, tarîkat şeyhi Şeyh (Ferîdeddîn) Attâr buyurdular ki: "Evliyâullahtan bir kısmı vardır ki, tarîkat şeyhleri ve hakikat büyükleri onlara Üveysîler adını verirler. Onların zâhirde bir pîre, şeyhe ihtiyaçları yoktur. Çünkü Hz. Risâlet (s.a) efendimiz başka bir yolla onları kendi lütuf dâirelerinde yetiştirir. Tıpkı Üveys'i (Üveys el-Karanî'yi) yetiştirdiği gibi. Bu, yüce bir makamdır. Ona ulaşan kişi oldukça üstündür ve bu nimet kime nasib olursa "**O Allah'ın bir lütfudur, dilediğine verir, Allah Teâlâ büyük lütuf sahibidir**"¹⁴.

13 Kaynağı bulunamamıştır.

14 Cumua, 62/4. Ferîdeddîn Attâr'ın bu sözleri için bk. *Tezkiretü'l-evliyâ* (thk. Muhammed İsti'lâmî), Tahran 1346, s. 28-29.

Bu yolun şeyhlerinden birçoğu tasavvuf yolundaki sülûklarının başlangıcında bu makâma yani Üveysîliğe yönelmişlerdir. Meselâ Şeyh Ebu'l-Kâsım Gürgânî (Kürrekânî) Tûsî, ki Necmeddîn Kübrâ'nın silsiledeki şeyhleri ona bağlanır ve Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr ile Ebu'l-Hasan Harakânî'nin tabakasındadır, başlangıçta Üveys Üveys diye zikrederdi. Sülûk yolunda feyz-i rabbânî ve tecelliyât-ı rahmânî'nin gelmesi için mukaddes ruhlar vâsıta olurlar. Ancak özel bir tarz olan cezbe yolunda ise, ortada hiçbir vâsıta olmaz ve "Lâ ilâhe illallâh" zikrinden gâye özel bir tarzda teveccüh yani Hakk'a yöneliştir. Bütün mevcûdât için bu teveccüh zarûrîdir ve Hakk'ın kayyûmiyet sıfatına ilticâ edip sarılmaktır. Nitekim Attâr (k.s) şöyle buyurur:

*Ey pâdişah! Gönlü kana bulamışız
Baştan ayağa felek gibi başımız dönmekte
Dedin ki: Gece gündüz sizinleyim
Bir nefes talepten uzak kalmayın
Madem ki lütfunla böyle komşularız
Lütfun Güneş ve biz gölgeleriz
Ey sermâyesizlere can bahşeden
Komşularının hakkını gözetsen ne olur?
Rehberim ol, yolumu kaybettim
Vakitsiz gelmiş olsak da bize şans ver.
Senin yakınında kime şans yâr oldu ise
Sende kayboldu ve kendi benliğinden usandı.
Kendime mübtelâ, sana ise hayrânım
İster kötü olayım ister iyi, senin için varım
Ümitsiz değilim ama kararsız oldum
Ola ki yüzbin (duadan) biri tutar.*

2. Makâle

CELÂL VE CEMÂL

Eğer sâliki celâl ve cemâl sıfatlarının ikisiyle birden terbiye ederlerse, o sâlikin celâli cemâl, cemâli de celâl olur. Havf (Allah korkusu) istilâsında recâ (ümit) olur, recâ galebe ettiği vakit de havf yani korku oluşur. Celâl sıfatına mazhar olduğu hal içindeyken, cemâl sıfatıyla teveccüh edebilir, Hakk'a yönelebilir. Sultânü'l-ârifîn Ebû Yezîd Bîstâmî, müridi Ebû Türâb Nahşebî (Nesefî)'ye tecellî-i zât nisbeti ile ve celâl nazarıyla bakmıştı. Oysa o mürid, cemâl sıfatıyla terbiye edilmişti. Eğer her iki sıfatla da terbiye edilmiş olsaydı, Sultânü'l-ârifîn'in nazarını taşımaya gücü yeterdi ve beşeri vücûdu yok olmazdı.

Bir vakit sâdik derviş Muhammed Zâhid ile birlikte sahrâdaydık. Bir iş için çıkmıştık ve yanımızda kazmalar (baltalar) da vardı. Bir hal zuhûr etti, kazmaları bıraktık ve sahrâda yürümeye başladık. Birbirimizle her konuda konuşuyorduk. Derken söz kulluk ve kendini fedâ etme konusuna geldi. O: "Fedâ nereye kadar

olur, son sınırı nedir?" diye sordu. Ben: Fedânın sonu şudur ki, bir müride "senin ölmek gerek" deseler hemen ölmeli, dedim. Bu sözü söylediğim anda bende bir hal zuhûr etti, yüzümü Muhammed Zâhid'e döndüm ve "Öl" dedim. Muhammed Zâhid hemen düştü ve rûhu ondan tamamen ayrıldı. Bir süre bu şekilde kaldı. Rûhu ayrıldıktan sonra bedeni sırt üstü ve yüzü göğe, ayakları kibleye dönük olarak kuşluk vaktinden günün yarısına kadar öylece kaldı. O gün hava çok sıcaktı ve Güneş terâzi burcunda idi. Bu durumdan dolayı çok üzüldüm ve şaşırdım. O yere yakın bir gölgede bir süre şaşkın bir halde oturdum. Oradan tekrar onun yanına döndüm ve yüzüne baktım. Sıcağın tesiriyle yüzü kararıyordu. Şaşkınlığım daha da arttı. O halde iken ansızın gönlüme "Ey Muhammed Zâhid, diril!" demem için bir ilham geldi. Üç defa bu sözü söyledim. Onda canlılık eseri görülmeye başladı ve uzuvlarında hareket meydana geldi. O anda canlandı ve asıl hâline döndü.

Hız. Emîr Külâl'e gittim. Bu hâdiseyi ona anlattım. Anlatırken: "Ruh bedenden ayrıldı ve ben şaşırdım" dedim. Emîr Külâl buyurdular ki: "Ey oğul! O anda hemen niye diril demedin?" Ben: "Gönlüme bir ilham geldi, öyle dedim ve o eski hâline döndü" dedim.

Açıklama:

Hakikat ehli demişlerdir ki: Celâl ve cemâl sıfatlarının her ikisiyle de terbiye edilen sâlik bir zaman gelir ki muhabbet-i zâtînin hakikatına ulaşır. Muhabbet-i zâ-

tîye ulaşmanın alâmetlerinden birisi şudur: Mahbûb-i hakîkî olan Hak Teâlâ'nın aziz etme, zelil etme, zarar verme, fayda verme gibi birbirine zıt olan isim ve sıfatlarının hepsi sâlike göre bir ve eşit olur.

Yine ehl-i hakîkat demişlerdir ki, Hak Teâlâ, ehl-i Cennet'e âhirette ilk vereceği şeyi, sevdiği velî kullarına dünyâda iken verir, o da "Ol" deyince olmaktır. Bu kelime küllî bir irâde şeklidir ve bu makâmın (muhabbet-i zâtînin) özelliklerindedir. Bu yüzden şöyle demişlerdir:

*Sen öyle olmasını isteyince Hak Teâlâ da öyle diler.
Cenâb-ı Hak muttakî kullarının arzusunu yerine getirir...*

Ancak kemâl-i edeb şunu gerektirir ki, sevilen velî kul, kendi irâde ve isteğini Hak Teâlâ'nın irâdesine tâbi kılmalıdır. Hakk'ın irâdesini kendi irâdesine tâbi kılmaya çalışmamalı ve bilmelidir ki o hazret tâbi olmaya lââyık değildir. Eğer bir velîden bu sıfat zuhûr ederse, bu zuhûr ediş kendi irâde ve tercihiyle olmaz; yani velî kul birşeyi istemekten kaçınır (o şey, Hak Teâlâ'nın irâde ve dilemesiyle olur).

*Velî Allah Teâlâ'dan güç ve kudret alınca
Atılan oku yoldan geri çevirir.*

Bazıları şöyle demişlerdir: Böyle (ölüyü diriltmek gibi) özelliklerin görünmesi esnâsında evliyâullah İsevî meşreb yani Hz. Îsâ'nın hâli ve karakteri üzere olurlar. Ölüyü diriltme mertebesi onlara Hz. Îsâ'nın rûhâniyeti vâsıtası ile erişir. Sultânü'l-ârifîn Ebû Yezîd Bis-

tâmî'nin ayağı altında küçük bir karınca ezilmişti. Onun ölmesine çok üzüldü. O anda kalbine bir ilham geldi: "O karıncaya üfle!" Üflediler ve karınca dirildi. Ebû Yezîd Bistâmî bu halde İsevî meşreb idiler.

Şöyle de demişlerdir: Evliyâullahın kâmillerinin hakîkî hayat nûrundan nasibleri vardır. Bu nur, ehadiyet mertebesindeki Hakk'ın zâtî sıfatıdır ve o hayat nûrundan bir nebze, insanoğlunun selîm fitratında bulunur. Evliyâullah temiz fitrat üzeredirler ve bu fitratı bozacak olan beşerî özelliklerden ve karanlık karakterlerden kurtulmuşlardır. Onlar hakîkî hayat nûrundan tam nasîb aldıkları için bu nur ile ve firâset yoluyla halkın gönüllerine, kâbiliyetlerine, düşüncelerine, niyet, amel ve gizli hallerine muttali olurlar. Ayrıca halkın bedenî durumlarına bakarak gizli hallerini idrâk etmeleri de mümkündür. İşte velîler, nûr-i ilâhî olan hakîkî hayat nûru ile kâbiliyetli müridlerin kalplerini diriltirler. Hakîkî hayat ile olan bu kalp diriltme olayı, hissî hayatla olan ceset diriltmekten daha üstün ve şerefli. Ama hissî hayat ile ceset diriltmek ve hissî diriltmeye mazhar olmak evliyâullah arasında daha az bulunur ve avam halka göre bu büyük bir iş. Bu yüzden ona iltifat ederler.

3. Makâle

HAKK'A YAKINLIK VE UZAKLIK

Halkın, Hak Teâlâ'dan uzak düşmelerinin sebebi, kendilerini uzak tutmaları ve kendi istekleriyle üzerlerine fazla yük almalarıdır. Yoksa feyz-i ilâhîde kusur yoktur. Hz. Seyyid Emîr Külâl misal vermek için şöyle buyururlardı: Dünya sevgisi ve bağlarının neminden kurtulmadığı sürece, vücûd çömleği bir işe yaramaz. Çömleği pişirmek için sağlam olarak fırına sokarlar. Tasarruf fırınına giren çömleklerden bazıları sağlam, bazıları da kırık olarak çıkar. Bu durum ezeli irâdenin zuhûrundan dolaydır. Biz, kırık çıkan çömlekler hakkında da ümitvâr oluruz. Çünkü onları hemen toz yapıp başka bir çamurla birleştirir ve çömlek yapar tekrar fırına verirler. Sağlam çıkana dek böyle yaparlar.

(Bahâeddîn Nakşbend) şöyle buyuruyorlardı: Emîr Külâl hazretleri hayatlarının sonunda üç gün kibleye dönük oturmuşlardı. Hiç kimseyle konuşmuyorlardı. Bu üç günden sonra konuştular, "Şükür" deyip

buyurdular ki: Bu teveccühten maksadımız, bu kapının kabul ile mi, yoksa red ile mi açılacağını öğrenmek idi¹⁵.

Açıklama:

“Dünya hayatında da , âhiret hayatında da onlar için müjdeler vardır”¹⁶ âyet-i kerîmesinin hükümünce evliyâullah için dünyada ve dünyadan göçme esnâsında Hak Teâlâ’dan ma’rifet ve kabûl ile müjde vardır.

Efendimiz Hâce Bahâeddîn’in diğer sözü yani “Halkın Hak Teâlâ’dan uzak düşmelerinin sebebi...” konusunda şunu söyleyebiliriz: Kulda dilek, tercih ve bedenî istekler azaldıkça, beşerî vücudu da o derece yok olur. Bu yok oluş sebebiyle kulun Hak Teâlâ’ya yakınlığı artar. Çünkü şöyle demişlerdir:

Hakk’a yaklaşmak, kendi varlığından uzaklaşman ile olur

Benliğini ziyân etmeden kâra geçemezsin.

Kul, kendi irâde ve ihtiyârını terkettiği nisbette, tedbîr ve takdîr konusunda Hak Teâlâ’ya muvâfakat eder. Rızâ makâmına ve “Allah onlardan râzı oldu, onlar da Allah’tan”¹⁷ saâdetine yaklaşır. Kul dâimâ çeşitli tabiî istekleri terk ve kendisinden beşerî özellikleri yok etmek sûretiyle Hak Teâlâ’ya yakınlık (kurb)

15 Bu teveccüh hâdisesinin daha teferruatlı bir nakli için bk. Mevlânâ Şihâbeddîn, *Âgâhî-yi Seyyid Emîr Külâl* (nşr. Gulâm Mustafa Hân), Karaçi 1961, s. 59-60.

16 Yunus, 10/64

17 Mâide, 5/122

derecelerinde yükselir. Sonunda kendi irâdesi olmadan en yüksek dereceye ulaşır. Bu makamdaki kulun hakîkatta hiçbir dileği kalmaz. O zaman beşeriyet çukurlarından kulluk zirvesine yükselebilir. Ulûhiyyet cezbe-lerinin tasarrufu ile fenâ fillah ve bakâ billah mertebelerine ulaşmaya lââyık olur. Bunlar kulun velâyet-i hâssa derecelerinin ilki, seyr ilallah'ın sonu ve seyr fillah'ın başlangıcıdır. Bu makamın acaib halleri çoktur. Seyr fillah makamındaki ulûhiyyet cezbe-lerine ulaşmanın şartı, ilâhî âdet gereği çoğunlukla seyr ilallah yani tasavvuf yoluna girmek ve Hakk'a doğru seyr u sülûk etmektir. Ancak bu, "her arayan bulur, tasavvuf yoluna her giren maksada ulaşır" demek değildir.

*Yağmur damlasını yutan her sedefin içi
İnci tanelerine mekan olacak değildir
Sedef, yağmur ve deniz olmalı, nice yıllar da
geçmeli
Yine de incinin oluşacağı muhakkak değildir
Dostüm! koruluğa doğru çölleri aşanlar çoktur
Ama oraya ulaşanlar azdır
Gerçi inci dalgıçlarının bir endişesi yoktur
Ama her sedefte de büyük inci yoktur
Ömürde böylesi pek nâdir düşer
Bu şans her yoksula da nasîb olmaz.*

Seyr fillah'a, makâm-ı vusûl (Hakk'a ulaşma derecesi) derler. Seyr ilallah, âşığın ma'şûka seyri yani kulun Hak Teâlâ'ya gidişidir. Seyr fillah ise ma'şûkun (Hak Teâlâ'nın) âşıkta seyridir. Bu saâdet, beşerî sıfatları, dilek ve istekleri terketmekle müyesser olur. Öyle ki iki dünyada sâlik için Hak'tan başka hiçbir arzu ve

dilek olmamalıdır. Ve bu hakîkî dileksizlik, bir şeyhe teslim olmakla gerçekleşebilir. Şeyhin irâdesine teslim olmak, kazâ ve kadere teslim olmanın merdivenidir. Burada şeyhe teslimiyetin sorumluluğunda yükselince, Hakk'ın kaderine teslimiyet gösterebilir. Mürid, şeyhin tasarrufuna teslimiyetten yükselince, izzet perdesi hakikat cemâlinden açılır, arayan aradığına, mürid murâdına erişir. Cüneyd (k.s) şöyle buyurdu: Hakk'a kavuşmak, halktan ayrılma nisbetinde gerçekleşir.

4. Makâle

HAK TEÂLÂ'NIN SIFATLARI

Üveys Karanî'nin rûhâniyetine teveccüh (yöneliş), zâhirî ve bâtinî alâkalardan kesilip uzaklaşmaya sebep oldu. Evliyânın rehberi Hâce Muhammed-i Ali Hakîm Tirmizî'nin rûhâniyetine teveccüh edildiği zamanlar da, bu teveccühün tesiriyle sırf sıfatsızlık zuhûr ediyordu. Bu teveccühte seyr u sülûk olsa bile hiçbir izi, eseri, tozu ve sıfatı görülmezdi. Rûhâniyet vücûdu, sonsuz hakikat nurlarında yok olunca, insan kendisinde bir varlık arasa ve akıl kendisinden birşeyler araştırırsa bile sıfatsızlık ve sonsuzluktan başka birşey göremez.

Açıklama:

Efendimiz Hâce Bahâeddîn, bu sözleri seyr u sülûklarının başlangıcında söylemişlerdir. Bu sözlerle meşâyih-ı kirâmın ruhlarına teveccüh edişlerini ve bu teveccüh esnâsında meydana gelen halleri anlatmışlardır. Demişlerdi ki:

Evliyâullah farklı farklıdır. Bazısı sıfatsız ve nişansız, bazıları sıfatlı ve özellikli, bazıları ise sıfatlardan nişanlıdır. Bu yüzden “onlar ehl-i ma’rifettir”, “ehl-i muâmeledir”, “ehl-i muhabbettir” ya da “ehl-i tevhîddir” derler. Bu hallerden en yükseği ve evliyâ derecelerinin sonuncusunun sıfatsızlık ve nişansızlık olduğu söylenir. Sıfatsızlık, keşf-i zâtîye işârettir ki en yüce ve en şerefli makamdır (zîrâ Hak Teâlâ’nın sadece sıfatlarını değil, zâtını da tanıma makâmıdır). Kelimeler, bu makamın özünü anlatmaktan âcizdirler. Anlattığımız sözler, sıfatsızlık makamını ifâde edebilmek için orta halli sâliklere göre söylenmiştir. Yoksa başlangıç hâlindeki müridler bunları idrakten âcizdirler.

*İlimden üstündür, gözlerden uzak
Zâtı kendi varlığında nişansız
Onda kimse nişansızlıktan başka nişan bulamadı
Kimse can saçmaktan başka çare bulamadı
Görmek istersen hemen gizlenir
Gizlemek istersen ansızın görünür
Her ikisini istersen sıfatsız gibidir
O zaman her ikisinden de uzaktır
Yüzbinlerce defa candan üstündür
Her ne söylesem O, bu sözlerden üstündür
Onu bilmeye âcizlik yoldaş oldu
Ki O ne açıklamaya gelir ne vasfetmeye.*

Bu sıfatsızlık mertebesinin en üstünü Hz. Peygamber (a.s)’a âittir. Diğer enbiyâ ve evliyâ, derecelerine göre Onun (s.a) saâdet harmanında başak toplarlar. Ve Onun (s.a) mukaddes bâtınından ve ruhundan yardım isteyerek bu mertebeye yükselirler. Hz. Pey-

gamber'e has olan Makâm-ı Mahmûd, bu mertebenin en üstün derecesine işâret eder.

Sıfatsızlık mertebesinin özellikleri şunlardır: O mertebedeki kişi ehl-i temkîn ve soğukkanlı olur, kalp sohbetinden mukallib-i kalb olan Hak Teâlâ'nın sohbetine ulaşır. Bütün ilâhî ahlak ve sıfatlarla ahlaklanır, bâtınî hallerde tasarruf ve hâkimiyet sahibi olur. Bu yüzden ona Ebu'l-vakt derler. Bir sıfattan diğerine kendi isteği ile geçebilir ve beşerî vücûd kalıntılarının küllî saflığa ulaşmış olur. Bu mânâdan olmak üzere şöyle demişlerdir:

Sûfî misalde İbnü' l-vakt olur

Ancak vakit ve hâlden sâfî ve uzaktır

Hâller onun niyet ve görüşüne bağlıdır

Onun cihan süsleyeninin görüşüne bağlıdır.

5. Makâle

ZİKİR

“*Abdestlerinizi birleştirin ki Allah Teâlâ da sizin dağınık hâlinizi toplayıp birleştirsin*”¹⁸ hadîs-i şerîfi, zâhirî ve bâtinî abdestlerin birleştirilmesine işâret etmektedir (yani hem uzuvları, hem de kalbi temizlemektir). Bu sâyede bâtin istikâmeti yani kalp temizliği ve doğruluğu meydana gelir. Bâtin istikâmeti, kelime-i tevhîd esnâsında tüm rûhânî ve cismânî bağları yok etmektir. Bütün bağları yok etmek, hâllerin düzgün olması demektir. Hâllerin düzgün olmasının delili ve alâmeti de, amellerin ve işlerin düzgün olmasıdır ki, Hak Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uymak, Onun fermanlarına saygı göstermektir. Hâllerin düzgünlüğü, amellerin düzgünlüğünden başka birşeyle bilinemez.

Yolda giden (sâlikin) bir yere ulaşabilmesi için usûl bilmesi ve çaba sarfetmesi gerekir. Usûl, ehlulla-

18 Zebîdî, *İthâfî's-sâdeti'l-muttakîn*, Beyrut ts., V, 230; Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, *Mevsûatü etrâfi'l-hadîsi'n-nebeviyyi'ş-şerîf*, Beyrut 1989, I, 284.

ha karşı edebe riâyet etmektir. Çaba ise, Hak Teâlâ'nın işlerinde çalışıp çabalamak ve bildirilen vazîfeleri yapmaktır. Tüm bu söylediklerimiz gerekli şeylerdir ve onlarla amel ederiz. Zîrâ "Yapmadığınız şeyi niçin söylüyorsunuz"¹⁹ âyetine muhâtab olmak kötü bir iş-tir.

"Beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim"²⁰ âyetindeki Hak Teâlâ'nın zikri, anlatılan mertebeler üzere Hakk'ı zikretme konusunda kuluna yardım etmesidir. Görülen ve bilinen şeyler gayrdır; yani Hak Teâlâ'dan başkadır ve O'na perdedir. Kelime-i tevhîddeki "Lâ"nın hakîkatı ile Hak'tan gayri olan şeyleri yok etmek gerekir.

Seyr u sülûkun en önemli şartlarından olan "havâtı def etmek" yani zikir ve murâkabe esnâsında dünyevî düşünceleri yok etmek, sâlikin vücûdunda yokluğun hâkimiyeti olmadan gerçekleşmez. Yokluğun hâkimiyeti de ilâhî cezbenin neticesidir. Vukûf-i kalbî (kalbe hâkim olmak), bu cezbenin iz ve eserini görmek içindir. Bu iz ve eser gönülde yer tutar. Kalp ile zikirde sayıya riâyet etmek de, düşüncelerin dağılmasını önlemek içindir.

(Nefesi tutarak yapılan)²¹ Kalbî zikrin sayısı 21'i

19 Saff, 61/2

20 Bakara, 2/152

21 Asıl metinde parentez içindeki ifâde yoktur. Ancak klasik Nakşî metinlerinde bu konu habs-i nefes bağlamında ele alınmaktadır. bk. Ali b. Hüseyin Safî, *Reşahât-ı Aynü'l-hayât* (thk. Ali Asgar Muîniyân), Tahran 2536/1977, I, 48; Ahmed Kâsânî, *Âdâbu's-sâlikîn*, İstanbul Ün. Ktp., FY, nr. 649, vr. 46b; a.mlf., *Risâle-i Zikr*, İstanbul Ün. ktp., FY, nr. 649, vr. 140a.

geçer ve bir tesiri görülmesze, bu o işin neticesiz ve semeresiz olduğuna delildir. Zikrin tesiri şudur ki, “Lâ” derken beşerî vücûd yok olmalı, “illallah” derken de ilâhî cezvelerin hâkimiyetinin tesiri görülmeli.

Hak Teâlâ'nın: “Sizin yanınızdakiler biter, Allah'ın katındakiler ise bâkîdir, tükenmez”²² âyetinin mânâsında şunu bilmek gerekir ki, mü'minlerin yaptığı sâlih ameller ve hayırlı işler, bir vakit gelir ki Hak Teâlâ katında kabûle mazhar olur. Amelin kabûl edildiğinin alâmeti, o amelde beşerî vücûdun (benliğin) yok olması ve ilâhî cezvelerin etkisinin görülmesidir.

Açıklama:

Bilesin ki, bu incelikleri ve faydalı sözleri tamamlayıcı mâhiyette ehl-i basîret şöyle demişlerdir: **Bütün ibâdetlerin gâyesi, Hak Teâlâ'yı hatırlamaktır; yani zikirdir.** Kendisinde Hak Teâlâ'nın sevgisi ve ünsiyeti gâlib olarak bu dünyadan giden kişiler, büyük bir saâdetle gitmiş olurlar. Bir insanda Hak Teâlâ'nın zikri olmadan Onun muhabbet ve ünsiyeti olmaz. Müslümanlığın aslı “Lâ ilâhe illallah” sözüdür ve bu, zikrin ta kendisidir. Diğer bütün ibâdetler, bu zikri te'kîd ve sağlamlaştırmak içindir.

Namazın rûhu ve özü, heybet ve ta'zîm yoluyla Hakk'ın zikrini gönülde tazelemektir. Oruçtan gâye, dünyevî arzuların kırılmasıdır. Gönül, dünyevî arzular-

---

22 Nahl, 16/96

dan kurtulunca temiz ve saf olup zikrin karargâhı olur. Hacdan gâye Beytullah'ın sahibini hatırlamak (zikir) ve ona kavuşmayı arzulamaktır. Dünyayı, dünyevî arzuları ve günahları terketmek, gönlü zikre temiz olarak hazırlamak içindir. Binâenaleyh, ilâhî emir ve yasakların gâyesi zikirdir.

Zikrin hakîkatı ise, herşeyden alâkayı kesmiş olmak, Allah Teâlâ'nın sevgisinden başka hiçbir şeye iltifat etmemek ve kendi hevâ hevesi dâhil Hak Teâlâ'dan başka hiçbir şeyi ilâh edinmemektir.

Zikrin hakîkî oluşunun alâmeti de ilâhî emir ve yasaklar konusunda Hak Teâlâ'yı unutmamak ve Onun emrini tutmaktır. Aksi takdirde o kişinin zikri, nefsinin konuşmasından ve dürtüsünden başka birşey olmaz. Bundan dolayı zikre başlamanın esâsı, Hak ve halka nisbetle işlenen zâhirî ve bâtinî günahlara samîmî olarak tevbe etmektir. Hak Teâlâ'ya muhâlefetle beraber yapılan zikrin gerçek bir tesiri olmaz.

Zikrin hakîkî olmasının şartlarından biri de, kişinin talebinde samîmî olmasıdır. Böyle olursa seyr u sülûkunda kemâle ulaşır, sülûkuna mâni ve onu meşgul eden şeylerden uzaklaşır, kendi varlığından bile kaçır. Sonunda herşeyden yüz çevirip Hak Teâlâ'nın zikri ile meşgul olabilir.

Kendi benliğinden usanmış olman gerek

Can ve teninden yükselmiş olman gerek

Her adımda binden fazla ayak bağı var

Bu ısı (dert) ile ayak bağını kırmak gerek.

Şeyh Attâr (k.s) şöyle buyuruyor:

Onu zikretmek tüm sermâyelerin özüdür

Onun zikri ruhlara süstür

Kendi ayıbından bir an bile endişe etmiyorsun

Hem de korkusuzca Onun adını söylüyorsun.

Zikirde tam bir faydanın elde edilebilmesi için onun tasarruf sahibi kâmil bir şeyh tarafından ta'yin edilmiş olması gerekir. Böyle olunca kâbiliyetli müridin gönlüne düşen zikr-i hakîkî tohumundan velâyet meyvesi yeşerip olgunlaşır. Kelime-i tevhîdin nûrâniyeti, gönlün nûrâniyeti oranınca olur. Gönlün nûrâniyeti de hevâ ve hevesin azaldığı oranda gerçekleşir. Kâmil şeyh, arzularının peşinden gitmez, onun kalbinde nûrâniyet tam ve eksiksiz olur.

Ma'neviyat yolunun başı şudur ki, sâlikler imkân olduğunca kalplerinden kötü özellikleri çıkarıp atarlar. Böylece zikrin zemini olan gönlü, insan tabiatının diken ve çer çöpünden temizlemiş olurlar. Bu temiz zemin, zikir tohumunun saçılmasına lââyık hâle gelir. Mübtelâ olduğu kötü sıfat sadece bir tane bile olsa, onu da defetmeye çalışır.

Her ne kadar önce kalbi temizlemeye (tasfiye-i kalb) gerek varsa da, başlangıçta tamamen ahlâkî değiştirmeye meşgul olmak gerekmez. Zîrâ teveccüh, şartına uygun olarak meydana gelir ve kişi murâkabe-ye devam ederse o zaman kalbi temizlemek mümkün olur. Hak Teâlâ'nın feyzinin yardımı ile ahlâkî değişiklik ve güzel kalbî sıfatlar öylesine müyesser olur ki,

bu feyiz olmadan ömür boyu çabalamakla elde edilemez. Bu durum Hak Teâlâ'nın feyz ve lütfu ile, ayrıca mu'tedil sınırdaki ve doğru yolda yürümeyle meydana gelir. Sâlik, ma'nevî yolda kendisini meşgul eden şeyleri önünden kaldırmalıdır. Zîrâ bu yolda ancak boş bir gönülle yürünebilir. Bu şartları yerine getiren kişi, abdest aldığı anda namaz kılmak için nasıl bir imama ihtiyaç duyuyorsa, aynı şekilde bir ma'nevî rehberine muhtaçtır. Çünkü Hakk'ın yolu gizlidir ve Şeytan'ın yolu ile Hakk'ın yolu birbirine karışmıştır. Hak Teâlâ'nın yolu birdir, bâtılın yolları ise binlercedir. **“(Diğer) Yollara sapmayın. Yoksa (Şeytan) sizi Hakk'ın yolundan ayırır”**²³.

Ey oğul, aşk yolunda mümkün değildir

Rehbersiz ve delilsiz yürümek.

Yürü, bir Hak dostunu ara bul

Böyle yaparsan Hak senin dostun olur

Yalnızlıkta ümitsiz oluyorsan

Gölge altında Güneş'in dostu olursun.

Halvette gözünü yuman kişi

Sonunda Dost'tan (keşfî bilgiler) öğrenmiş olur.

Halvet ve uzaklaşma yabancılardan olmalı,

Dost'tan değil

Kürk kış içindir, bahar için değil.

Hüzün ânında Dost cana aynadır

Aynanın yüzü hakkında dem vurma ey can,

Kendi yüzünü nefesinden gizlemediğin sürece

Her nefeste kanını yutman gerekir.

---

23 En'âm, 6/153

Kur'ân-ı kerim'de şöyle buyurulmuştur: "Ey iman edenler! Allah Teâlâ'dan korkun ve sâdıklarla berâber olun"²⁴.

*Kendinden geçmeye gücün yetmiyorsa
Pehlivanımızın yanında ol.*

Ve aynı mânâda olmak üzere şöyle demişlerdir: Sağ tarafta otur (ashâb-ı yemînden ol) ki gönle ulaşsın. Sol tarafta ne kadar arasan da gönlü bulamazsın.

Mürid bir rehberin sohbeti saâdetine ulaşıncaya kendi tasarruf ve hâkimiyetini terkeder. Bâtınında hiçbir tasarruf kalmaz. Bütün işlerini o rehber ile halleder, onun irâdesine teslîm olur. Ve bilir ki, îzâhını bilmediği durumlarda rehberinin hatâsına uyarak elde ettiği fayda, kendi doğrusundaki faydadan üstündür²⁵.

Hâcemiz (Bahâeddîn Nakşbend) buyurdular ki: Bir konuda gönül ehli ve aziz insanlara danışıp istişâre etmenin faydalarından biri de şudur ki, eğer işin sonunda kararın doğru çıktığı anlaşılırsa senin vücûdun ve benliğin ortada olmaz, şayet kararın doğru olmadığı anlaşılırsa yine senin vücûdun (ve sorumluluğun) ortada olmaz.

Tarîkat meşâyihî (Allah Teâlâ ruhlarını mübârek

24 Tevbe, 9/119

25 Müellif Muhammed Pârsâ burada, şeyhin şeriata aykırı olmayan dünyevî ya da tasavvufî icthadlarındaki hatâdan bahsetmektedir ki bu tercihlere yanlış da olsa uymakta sakınca yoktur. Meselâ bir mürid, şeyhine: "Falan yerdeki tarlamı bu sene ekeyim mi, yoksa nadasa mı bırakayım?" diye sorsa, şeyhi de yanlış bir tercihte bulunsa, ona uymakta bir sakınca yoktur, hatta Pârsâ'ya göre tasavvufî terbiye yönünden o tercihe râzı olmak daha iyidir. (N.T)

eylesin) zikirler arasında *Lâ ilâhe illallah*'ı tercih etmişlerdir. Hadîs-i şerîfte: "*Zikrin en fazîletlisi Lâ ilâhe illallah'tır*" buyurulmuştur²⁶. Bu zikir nefy ve isbâtta oluşur. Hak Teâlâ'nın hakikat yoluna bu kelime ile gidilebilir. Sâliklerin kalplerinin perdeli oluşu, unutkanlıklarının neticesidir ve perdenin aslı dünyevî şekillerin kalpte nakşolmasıdır. Kalbe dünyevî şekiller nakşolunca oradan Hak Teâlâ silinir (nefy), gayrı şeyler orada mevcut olur (isbât). Zıtlarla tedâvi usulünce bu kelime-i tevhîdde Hak Teâlâ'dan gayrısı kalpten silinir. Bu kelimeye devam etmekten başka herhangi bir yolla gizli şirkten (benlik ve gösterişten) kurtulmak mümkün değildir. Bu yüzden zikreden kişi nefy bölümünde yani *Lâ ilâhe* (başka Tanrı yoktur) derken bütün mahlûkâta fânî ve değersiz gözüyle bakar, zikrin mânâsını düşünür ve diğer düşünceleri (havâtırı) siler.

İsbât bölümündé yani *illallah* (sâdece Allah Teâlâ vardır) derken de Onun bâkî, maksûd, istenen ve sevilen yegâne varlık olduğunu düşünür. Her zikrin başında da sonunda da huzûr-i ilâhîde olduğunu bilir. Gönle birşeyin bağlandığını görürse nefy ile o bağı yok eder, isbât ile onun sevgisinin yerine Hak Teâlâ'nın sevgisini koyar. Bu şekilde devam ederse zamanla gönlü sevdiği ve ülfet ettiği başka şeylerden uzaklaşır. Zikreden kişinin varlığı zikirde yok olur. Beşerî vücûdun alâkaları ve bağları ondan kalkıp gider.

Demişlerdir ki: Zikir ânında nefesi tutmak (habs-i nefes), lütf-i ilâhî eserlerinin doğmasına, gönlün açılıp

---

26 İbn Mâce, Edeb, 55

huzura ermesine ve dünyevî düşüncelerin (havâtırın) yok olmasına yardımcı olur. Zikirde nefesi tutmak, büyük manevî lezzete ve diğer birçok faydaya ulaşmaya sebep olur.

Hâcemiz (Bahâeddîn Nakşbend) zikir esnâsında nefesi tutmayı gerekli görmüyorlardı. Aynı şekilde zikirde sayıya riâyet etmeyi (vukûf-i adedî) de şart saymıyorlardı²⁷. Ancak kalbe hâkim olmayı (vukûf-i kalbî) önemli ve gerekli sayıyorlardı. Zîrâ zikrin nihâî gâyesi vukûf-i kalbîdir ve tüm mahlûkâtı fânî, Hakk'ın ezeli varlığını da bâkî olarak görmektir. Bu mânâ idrâk edilince zikreden kişinin gönlünde tev-hîdin hakîkî şekli yer tutar. Basîret gözü açılır. Akıl ve tevhîd arasında hiçbir zıtlık görmez. Bu makamda zikrin hakîkatı, gönlün ayrılmaz bir özelliği olur. Bundan sonra öyle bir yere erişir ki, zikrin hakîkatı gönlün cevheri ile birleşir ve Hak Teâlâ dışında hiçbir düşüncesi kalmaz. Zikreden kişi zikirde, zikir de mezkûrda yani Hak Teâlâ'da yok olur. Kalp, Hak'tan gayri şeylerin sıkıntısından kurtulunca *"Yerim göğüm beni içine sığdıramaz ama mü'min kulunun kalbi beni içine sığdırır"*²⁸ hadîs-i kudsîsinin hükmünce "illallah" (sadece Allah Teâlâ vardır) hâkimiyetinin cemâli tecellî eder. **"Ben de sizi zikredeyim"**²⁹ va'dinin hükmü harf ve ses olmaksızın tecellî eder. **"Onun zâtı hâricinde her**

27 Bahâeddîn Nakşbend, vukûf-i adedîyi zikirde şart saymamakla birlikte, havâtır defetme konusunda bunun faydalı olabileceğini düşünüyordu, bk. Ali b. Hüseyin, *Reşahât*, I, 48.

28 Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih Şerhu Mişkâti'l-mesâbih*, Multân ts., IX, 394; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 195-196 (Mâ vesianî ... şeklinde).

29 Bakara, 2/152

şey yok olacaktır”³⁰ durumu âşikâr olur. Rûhun zikri, zikredenin vücûduyla birlikte “Ben de sizi zikredeyim”³¹ âyetinin sonsuz denizinde boğulup yok olur.

Zikret, çünkü zikir sana candır

Gönlün temizliği, Hakk'ın zikri ile olur

Zikirle zikirden fânî olduğun zaman

Zikr-i hafî (gizli zikir) dedikleri işte budur.

Yâd kerd, Bâz geşt, Nigeh dâşt ve Yâd dâşt:

Dil zikri, kalp zikri ve nigeh dâşt yani gönle gelen düşünceleri kontrol etmenin gâyesi, yâd dâşt yani Hakk'ı müşâhede, Hak'da fânî olmak ve hakîkatı üzere zikr-i hafîye ermektir. Dil ve kalp ile yapılan zikir, elif bâ'yı öğretmek gibidir. Talebe okumayı öğreninceye kadar elif bâ ile meşgul olur. Şâyet öğretmen becerikli olur ve sâdık talobesinde üstün yetenek görürse, ilk adımda onu kitap okuğ hâle getirebilir. Elif bâ (yani dil ve kalp zikri) zahmeti olmaksızın onu yâd dâşt (Hak Teâlâ'yı müşâhede) mertebesine ulaştırır. Ama müridlerin çoğu şu hal üzeredir ki, onları dil ve kalp zikrinden önce yâd dâştta sevketmek, kanatsız bir kişiye “yükseğe uç ve çatıya kon” demek gibidir.

Biz feleğe doğru kanat çırpıyoruz

Zîrâ cevherimizin aslı Arş'tır,

Felek sâkinleri buhur yaparlar

Anber kokulu hoş sıfatlarımızdan,

30 Kasas, 28/88

31 Bakara, 2/152

*Sevgilimiz gönül çalan olmuştur
Gülümüz ve şekerimiz sınırsızdır,
Dâimâ gül ve şeker arasındayız
Bu yüzden göğsümüzdeki kalbimiz güçlüdür,
Tabiat olaylarının cesareti vardır da
Askerimizin etrafında dolaşır,
Havanın zerrelere ruh ile dolsa bile
Ruh bizi aşk nefesiyle besler.*

Demişlerdir ki, zikrin hakîkatı, Hak Teâlâ'nın mütekellim ism-i şerîfine göre kemal sıfatlarını gösterip cemâl ve celâlini vasfederek kendisini bizzat övmesinden ibârettir. Şirk-i hafîsiz zikir ancak bu şekilde gerçekleşir. "Kendisinden başka ilâh olmadığına Allah Teâlâ şahid oldu"³² âyetinin sırrı âşikâr olur.

*Benden, senden değil, kendisinden dinler
Mülk kimindir? Kahhâr ve tek olanın.*

Hak Teâlâ'nın Kulunu Zikretmesi

Ruh, ilk yaratılışında Hak Teâlâ'nın tek olduğunu bildiyse de, tekliğin mânâsını anlayamadı. Çünkü tanımak, görmekten doğar ve görmek vücûddan doğru olarak meydana gelmez. "Görmek", "olmak"ın (yücûdun) zıddıdır. Rûhun varlığı ortaya çıkınca, bizzat onun varlığı ikiliği isbâta döner. Bu konunun izahı uzun sürer. Gâye, Hâcemiz Bahâeddîn Nakşbend'in "Ben de sizi zikredeyim" âyetinin mânâsı hakkındaki

32 Âl-i İmrân, 3/18

sözlerine bir miktar işâret etmektir. Hak Teâlâ'nın kulu-
lunu zikretmesi, kula kendisini zikretmeyi nasîb etme-
si, dil, kalp, ruh, sır ve hafî mertebelerinde Hak Te-
âlâ'yı zikretmeyi müyesser kılmasıdır. Kalp, cismânî
ve rûhânî âlemler arasında bir vâsıtaadır. Ruh da, kalp
ve sır âlemi arasında bir vâsıtaadır. Ehlullahtan bazıları-
na göre sır mertebesi, ruh ve kalp mertebelerinden üs-
tündür. Bazılarına göre ise kalp mertebesinden üstün
ancak ruh mertebesinden aşağıdadır. Hakîkatta "sır",
ruh ve kalbin aynısıdır. Herbiri makam ve mertebesi-
nin sonunda, kendi makâmının nihâyetinde farklı bir
vasıfla tecellî eder. Kalp ve ruh makâmının nihâyetine
ulaşamayan kişide, bu farklı sıfat "sır" olur.

Hafî, Hak Teâlâ'nın özel kullarına verdiği husûsî
rûhudur. "Allah onları kendisinden özel bir ruh ile
desteklemiştir"³³. Hafî, ilâhî sıfatlar âlemi ile sır ara-
sında bir vâsıtaadır. Sâlikler bu vâsıtayla ilâhî sıfatlar
âlemine yol bulurlar.

Rüstem' i yine Rüstem' in atı çeker

Kralın hediyelerini yine onun binekleri taşır.

Hâce Abdülhâlik Gucdüvânî'nin halîfelerinin işâ-
ret buyurdıkları şeylerden birisi, sır ve hafîye âid zik-
ri, hafî mertebesinde hakkıyla icrâ etmektir (M. Pâr-
sâ'ya göre hafî mertebesinde zikir, kişinin kendinden
geçip zikrettiğinin bile farkında olmamasıdır). Zîrâ
rûhânî vücûd bâkî ise ve fenâ (yokluk) mertebesine
ulaşamamış ise, bu zikir hakîkatta hafî mertebesinde

33 Mücâdele, 58/22

değildir. Büyüklerin: “O zikri melek duyamaz ki yazsın, nefis duyamaz ki kendini beğensin” sözü buna işârettir.

Kişi fenâ mertebesinin hakikatına ulaşınca onun gönlü nefyi (Lâ ilâhe’yi) düşünmez, isbâttan gayriya gücü yetmez ve onun zikri “Allah, Allah” olur. Burada kelimenin hakikatına ve sırrına erişir. Hâcemiz Bahâeddîn Nakşbend bu mânânın beyânında çoğu kez şöyle buyururlardı: “Zikrin hakikatı, gaflet meydanından müşâhede fezâsına çıkmaktır. Müşâhede zâtî tecellîde, mükâşefe sıfat tecellîsinde ve muhâdara fiil tecellîsinde olur”.

Dil ile yapılan zikrin gâyesi, havâtırı def etmek için tüm rûhânî ve cismânî güçlerle küllî bir teveccüh-tür. Bu küllî teveccüh sâyesinde kişi dil zikrinden kalp zikrine ulaşır, zikir kalbe intikâl eder. Kalp zikrine devam ederken ilâhî nurlardan bir nur tecellî eder ve kulun gönlünü Hak Teâlâ’nın zât, sıfat ve esmâ tecellîlerine hazır-hâle getirir. Başarıya ulaştıran Allah Teâlâ’dır.

Zikir Derecelerinin En Üstünü

Zikir derecelerinin en üstünü zikredilenin (Hakk’ın) gönlü istilâ etmesi ve sâdece zikredilenin kalmasıdır. Öyle ki kişinin tüm kalbi “Dost” olur. Bu söz “tüm kalbi Dost’un zikriyle meşgul olur” demekten farklıdır. Tüm kalbi Dost olunca bunun neticesi

aşırı bir sevgi olur ki buna aşk derler. Âşığın bütün benliğini ma'şûk yani sevgili alır ve sevgiliyle çok meşgul olmaktan dolayı sevgilisinin adını bile unutabilir. Öylesine kaptırıp kendinden geçer ki, her ne kadar kendi vücûdu varsa da Hak Teâlâ'dan başkasını unuttur. Ve "Unuttuğun zaman Rabb'ini zikret"³⁴ âyetinin mânâsını idrâk eder. Yani: Hak'tan başkasını ve kendi nefsini unuttuğun zaman Rabb'ini zikret. Çünkü zikredilenin hakîkatına ermek ve Onu görmek, gayrısını yok saymayı gerektirir. Senin benliğin ise, Hak'tan gayrı bir varlık ortaya koymaktadır.

Sâlik, kendi vücûdu olsa bile, Hak Teâlâ'dan gayrısını unutunca bu sözün hakîkatına erişir. Bu hâle fenâ ve yokluk (nîstî) derler ve seyr ilallah'ın da nihâyetidir. Böylece tasavvuf yolunun, tevhîd ve vahdâniyet âleminin başına, husûsî velîlik derecelerinin başlangıcına erişmiş olur. Bu makam ve mertebe hakkında dediler ki:

*Feleğe mi' râc etmek nedir? Bu yokluktur
Âşıklara mezheb ve din yokluktur
Yokluğa dönmeyince bir kişi
Hakk'ın katına yol bulamaz*

Bu öyle bir makamdır ki, meleklerin sûreti orayı aydınlatır, enbiyâ ve evliyâ ruhları ile melâike cevheri güzel şekillerde görünür. Ulûhiyyet makâmının özellikleri zâhir olur, büyük haller görülür. Bu sûretleri görmekle kişi öyle derecelere yükselir ki anlatmak

---

34 Kehf, 18/24

mümkün değildir. Herkese başka birşey görünür ama anlatmakta fayda yoktur. Bu yol yürüme yoludur, lâf yolu değil. Ehlullahın bu tür sözleri anlatmaktaki gayeleri müridlerin rağbetini arttırmaktır.

Fenâ-yı fenâ öyle bir haldir ki, sâlik beşerî vücuddan olduğu gibi, rûhânî vücuddan da fânî olur. Hak Teâlâ'nın celâl ve azameti kalbini istilâ eder. Bu hâlin etkisiyle dünya ve âhireti unuttur. Hâller ve makamlar onun gözüne küçük görünür. Akıl ve nefsten fânî olur. Fenâdan bile fânî olur. Bu ayn-ı fenâ hâlinde dili Hak ile konuşur, teni huşû duyar. Bu ayn-ı fenâda hayret hâlinde ve nişansız bir vaziyette olur.

Kimse senden bir nişan vermez

Nişansızlığın alâmeti budur.

Bir kimse zikirde bu dereceye ulaşamazsa, kendisinde bu haller ve keşifler meydana gelmez. Fakat zikir onu istilâ edip kaplar ve gönlünde yerleşir. Kelime-i tevhîdin mânâsı gönle hâkim olur, ki bu mânâ harfsizdir ve ne Arapça'dır, ne de Farsça. Gönül, zikir ve onun mânâsı ile huzur bulur. Nasıl ki kalp, biraz zorlamayla başka bir yere yönlendirilebiliyorsa, ki bu büyük bir iştir, zikir nûruyla süslenmiş olan kalp de en yüksek saâdete hazırlanmış olur. Bu dünyada ortaya çıkmayan şeyler o âlemde zuhûr eder. Kalbin içi dünyanın vesvese dikenlerinden temizlenip zikir tohumu oraya bırakılınca, kişinin irâde ve tercih ile alâkası kalmaz. Irâde ve tercih bu noktaya kadar söz konusudur. Bundan sonra kişi ne zuhûr edecek diye bekler (Hakk'ın irâde-

sine teslim ve zuhûrâta tâbi olur). Kalbindeki bu tohumun kaybolmaması için çalışır. **“Kim âhiret kazancını istiyorsa onun kazancını arttırırız”**³⁵.

Dâimî zikir, melekût âleminin ilginç hâllerinin anahtarı ve Hak Teâlâ'ya yaklaşma vesîlesidir. Ancak dâimî zikir, dil ya da kalp ile yapılan zikir değildir. Kalbin dâimâ murâkabe hâlinde ve Hak Teâlâ'nın yanında olmasıdır. Bundan sonra kalp, halka düşmanlıktan, onları hatırlamaktan, geçmişi ve geleceği yâd etmekten, dünyevî meşgalelerden, gazab, kötü ahlâk ve dünyevî isteklerden temizlenmiş olur. Kalpte sadece Hak Teâlâ olur, hiç gâfil olmaz. Zâten zikrin hakîkatı gafleti kovmaktır. Kalbin (zikri) söylemesi, hadîs-i nefstir ve hakîkî zikrin postu ve kılıfıdır.

Murâkabeye devam etmek büyük bir nimettir. Murâkabenin sahîh oluşunun alâmeti de ilâhî hükümlere uymaktır. Kişiye kalbini dâimâ tek hal ve sıfat üzere tutmak çok zor gelir. Murâkabeye devam etmek, hakîkatlara ulaştıran bir yoldur. Ancak dünyevî alâkaları kesmeden, nefse muhâlefete sabretmeden ve yabancı insanlarla sohbeti kesmeden devamlı murâkabe nimet ve şansına ermek mümkün değildir.

Büyük Şeyh Şihâbeddîn Sühreverdi (k.s) buyurdular ki: Yeni mürid (mübtedi) farz ve sünnet namazlarla yetinir. Diğer vakitlerde zikir ile meşgul olur. Orta dereceli (mütevassıt) mürid için ise farz ve sünnetlerden sonra Kur'ân-ı Kerîm tilâveti daha iyidir. Yeni müridlere zikir sâyesinde tecellî eden hâl, orta dereceli

35 Şûrâ, 42/20

müride Kur'ân tilâveti ile hâsıl olur. Diğer nâfile ibâdetlerle, muhtelif mânâlı âyetlerin okunması ve ince-liklerinin tefekkür edilmesiyle farklı farklı sıfat tecellî-leri hâsıl olur. Zikir nûruyla bezenen son merhaledeki sâlik (müntehî) için ise, en faziletli vird ve en kâmil amel namazdır. Çünkü namaz bütün ibâdetleri ihtivâ eden en mükemmel ibâdettir.

Hâce Muhammed b. Ali Hakîm Tirmizî, Süfyân es-Sevrî'den şöyle nakletmiştir: "Duyduk ki Kur'ân okumak, zikirden daha faziletlidir". Arada bu sözü destekler mâhiyette Hakîm Tirmizî şöyle buyurmuş: "Bu sözü söyleyen ne çok dalgıçlık yapmış! Zîrâ Hak Teâlâ'nın kelâmıyla Hak'ı zikretmek, kendi sözü-müzle zikretmekten daha faziletlidir". (Süfyân'ın sö-zünü nakletmeye devam ediyor:) Çünkü Kur'ân, kulla-ra indiğinden beri yaratılmamıştır, yaratılmayacaktır ve kirletilemeyecektir. O, ilk tazelik ve temizliği üzere devam etmektedir. Kur'ân'ın, onu konuşan Allah Te-âlâ'nın şânına lâayık bir kisvesi yani büyük bir nûru vardır. Kulun başlangıçta kendi ameli ve tercihi ile kalbinden yaptığı zikirde ise bu kiske yoktur".

Kişi Kur'ân'ın mânâsını bilmese bile, kalbini tilâ-vete hazırlamalı, kalbinin vesveselerle başka tarafa yö-nelmesine müsâade etmemelidir. Böylece gönlü saygı ve ta'zîm nûruyla süslenmiş olur. Orada Hak Teâlâ'nın sözü ve kadîm sıfatı olan Kur'ân'ın azameti mevcûd olur. Eğer o harflerin hakîkî mânâları âşikâr olsaydı, onun tecellîsine yedi kat gök ve yerler tahammül ede-mezdi.

Ahmed b. Hanbel (rahimehullah) buyuruyor ki: "Hak Teâlâ'yı rüyamda gördüm. Dedim ki: Yâ Rabbi! Sana ne ile yaklaşmak daha faziletlidir? "Benim kelâmım Kur'ân ile" buyurdular. Kur'ân'ın mânâsını anlayıp anlamamak fark eder mi? diye sordum. "Farketmez" diye cevap verdiler.

Büyüklerden biri buyuruyor ki: Bir kimse ilaç içer, ne içtiğini bilmez ama o ilaç tesir eder. İşte Kur'ân-ı Kerîm de böyle tesir eder. Kur'ân'ın her harfi, beşeriyetin vücuduna düşen bir dağ gibidir ve o vücudu yok edip beşeriyet izlerini siler. Kur'ân nûru, mü'minin kalp nûru ile birleşir, nûrâniyet artar ve beşerî vücud yok olur.

Muhammed b. Ali Hakîm Tirmizî (k.s) buyurdular ki: Geceleyin Kur'ân tilâvetiyle ilgili tüm vazîfe Fâtiha, Kâfirûn, İhlâs, Felâk, Nâs ile Haşr sûresinin ve Bakara'nın son kısmıdır. Gündüz vazîfesi ise Yâsîn okumaktır.

Hazret-i Azîzân **Hâce Âli Râmîtenî** (k.s) buyurdular ki: Üç kalbin birleştiği yerde, mü'min kulun işi hâsıl olur: Kur'ân'ın kalbi (Yâsîn), mü'min kulun kalbi ve gecenin kalbi.

Hâcemiz Bahâeddîn Nakşbend'in silsilesinin kendilerine ulaştığı zât olan **Hâce Yusuf Hemedânî** (k.s) şöyle buyurmuşlar: Mürid, gece ve gündüzü Lâ ilâhe illallah zikriyle müstağrak olarak geçirmelidir. Uyku ve uyanıklıkta bu zikri kendine vazife edinmeli, nâfile namaz, zikir ve tesbîhten el çekip bu kelime-i tevhîd ile yetinmelidir. İlm-i ledünnî ve hikmet-i ilâhînin ol-

duğu bir yerde, onu bırakıp nâfile ile meşgul olmak zahmetli ve sıkıcı olur. Her gün ve gece hatta her saat ve ânda Lâ ilâhe illallah derken yeniden müslüman olduğunu düşünmeli, farz ve sünnet namazlar dışında Lâ ilâhe illallah'tan başka herşeyden uzaklaşmalıdır. Tüm kâinâtın bu kelime-i tevhîde muhtaç olduğunu bilmeli, onun dışında her şeyin belâ ve sıkıntı olduğunu anlamalıdır. Kâinât düşüncesinden habersiz olup her zaman kelime-i tevhîd zikrine bağlı olmalıdır. Mahlûkât ile alâkayı kesmeye yardım konusunda Lâ ilâhe illallah'tan daha etkili ve kâmil ne bir amel, ne de zâhirî ya da bâtinî zikir vardır.

Şeyh-i şehîd Mecdüddîn Bağdâdî (k.s) buyurdular ki: Meşâyih-ı kirâm, müridin kırk yıla yakın bir süre Lâ ilâhe illallah yolunda yürümeden illallah (sadece Allah vardır) hakîkatına eremeyeceği konusunda hemfikirdirler.

Muhammed b. Ali Hakîm Tirmizî buyurdular ki: İman nimetinin devam etmesini isteyen kişinin her işte ve halde âdeti Lâ ilâhe illallah demek olmalıdır. Bu kelime ile şirk-i hafî karanlığını kendinden dâimâ uzak tutar. İman nûrunun zuhûrunu gönlünde taze tutar. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a) efendimiz şöyle buyurmuşlardır: "*Lâ ilâhe illallah ile îmanınızı yenileyin*"³⁶.

36 Ahmed, *Müsned*, II, 359.

6. Makâle

TELVÎN VE TEMKÎN

Ehl-i telyîn, nedîm yani padişahın sohbet arkadaşı mertebesindedirler. Onları, padişah istemediği sürece padişahın huzûruna çıkarmazlar, onlar da girmezler. Ehl-i temkîn ise vezir gibidir ki padişah onları kendi yerine vekil yapmıştır. İdârede onları tercih sahibi yapıp dizginlerini serbest bırakmıştır. Bundan dolayı ehl-i temkîn, hâllerinin zâil olmasından emîn olurlar (ma'nevî halleri yok olmaz). Ancak isterlerse kendi irâdeleriyle bir sıfâttan diğere, bir hâlden ötekine geçebilirler. Ehl-i temkîn için de telvîn halleri söz konusudur. Ancak fark şudur ki onlar kendi bâtinî hallerine hâkim ve gâlibdirler, hallerinde tasarruf ederler, onları örtüp gizleyebilirler.

Ehlullahtan ma'nevî hallerine hâkim olanlar o halleri şeriat ölçüsü ile ölçerler. Eğer bu haller şeriat kâidelerine uygun ise onlara i'timâd eder ve ortaya çıkarırlar. Şâyet bu haller şeriat kâidelerine aykırı ise onlara i'timâd etmezler.

Büyüklerden biri buyuruyor ki: Kalbimden gelen

sözü iki âdil şâhid olan Kur'ân ve sünnet ile kontrol etmeden kabul etmem.

Abdullah Hocendî'nin bize kavuştuğu gece, Tirmizî'de Hakîm Tirmizî'nin rüyada ona görüşlerinin on ikinci senesinin sonu idi. Hakîm Tirmizî, Abdullah Hocendî'ye bu rüyada şöyle buyurmuşlardı: "Kendini üzme! Bu zamanda senin talep ettiğin şey yoktur. O iş on iki sene sonra Buhârâ'da sana zuhûr edecek ve o kişinin sohbetine erişeceksin". Rüyasındaki kıssa aynen başından geçti ve mürid olmak istedi. Aynı gece rüyasında şunu da görmüştü: (Hocendî anlatıyor) Beni götürdüler ve hazine odasına ulaştırdılar. Hazine odasının üstünde küçük bir kapı (pencere) zuhûr etti. Bu kapının üstünde zincir ve kilit vardı. O kilidin anahtarını getirdiler ve bana teslim ettiler. Kilidi açmak istedim, biraz açtım, büyük bir ışık ortaya çıktı. Kendi kendime dedim ki: "Şimdi bu kapıyı açarsam hiç kimse bu ışıklara tahammül edemez. Madem ki anahtar bendedir, istendiği zaman gerektiği kadar açılabilir".

Açıklama:

Temkîn ehlinin sıfatı ve özelliği hakkında dediler ki: Onlar hallere tasarruf ve halleri yönlendirme zincirinden kurtulmuşlardır. Basîret gözlerinin önünden perdeler tamamem kalkmıştır. Hiçbir sebeple hallerine bir zayıflık gelmez. Hiçbir mahluk onların gönlünü mahbûb-i hakîkî olan Hak Teâlâ'yı müşâhede ve onunla meşgul olmaktan alıkoyamaz. Halkın arasına karışmaları ve onların hallerini görmeleri onlara tesir etmez, sıfatlarını değiştirmez.

Ehl-i telvîn ve ehl-i temkîni nasıl nedimlere ve vezirlere benzetmişlerse, aynı şekilde uzlete çekilen velî ile halk arasına karışan velîyi de nedîm ve vezirlere benzetmişlerdir. Hâl yönünden, uzlete çekilen velî daha şerefli, kemâl ve olgunluk yönünden ise halk arasına karışan velî daha faziletlidir. Tıpkı bunun gibi, mukarreb melek insân-ı kâmilden daha şerefli, insân-ı kâmil ise ondan daha faziletlidir.

Sahîh bir hadîs-i kudsîde şöyle vârid olmuştur: *“Kulum beni bir topluluk içinde zikrederse, ben de onu daha hayırlı bir toplulukta anarım”*³⁷. Uzlete çekilen velînin özelliği konusunda bir başka hadîs-i kudsîde şöyle buyurulmuştur: *“Katımda velîlerimden en çok özenilecek olanı malı, evlâdı ve dünya ile alâkası en az olanıdır”*³⁸. Peygamber efendimiz (a.s) da şöyle buyurmuşlardı: *“Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki peygamber değildir ama Allah'a yakınlıkları ve O'nun katındaki derecelerinden dolayı peygamberler ve şehidler onlara özenirler. Nitekim on iki tane peygamber, benim ümmetimden olmayı istemişlerdir”*³⁹. Bu hadislerle benzer diğer bazı hadislerde de önde gelen meleklerin, insanların seçkinlerine göre, velîlerin de peygamberlere göre üstün olduğunu akla getiren ifâdeler vardır. Bu zannı yok etmenin ve şüpheden gerçek cevaba ulaşmanın yolu şudur: Hâlin “şerefli” olması ile, “faziletli ve kâmil” olması arasında fark vardır.

37 Buhârî, Tevhîd, 15; Müslim, Zikir, 2; İbn Mâce, Edeb, 53.

38 Tirmizî, Zühd, 35; İbn Mâce, Zühd, 4; Ahmed, *Müsned*, V, 252.

39 Ahmed, *Müsned*, V, 341, 343; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, Mısır 1351, I, 5.

7. Makâlâ

ARZU VE İSTEK

Ehlullahın yolu farklı farklıdır. Bazısı ruhsat ile amel eder. Onların bundan gâyeleri kendileri değil, halkın faydasıdır. Bazıları da azîmetle amel ederler. Onların da gâyeleri kendileri olmayıp yine halkın menfaatıdır. Azîmetle amel etmekte halk için büyük bir menfaat vardır. Onda zuhûr daha tamdır ve tehlike-den daha uzaktır.

Herkes bir işle meşgul olur. Her insan bir ağaç gibidir. Faydasız bir ağaç yoktur. Tadları farklı olsa bile ya meyve verir, ya gölgesinde insanlar dinlenirler ya da güzellik ve tazeliğine ibret nazarıyla bakıp hisse alırlar.

Herkes senin kapında başka birşeyin arzusunda

Başka birşey için koşuşturma ve arayış içinde

Her ne kadar kimsenin işi ve yükü yoksa da

Hepsi bir iştedir ve işsiz (faydasız) kimse yoktur.

Açıklama:

Ehlullahın varlığının nihâî gâyesi, halkın düşünce ve inancının çok ötesindedir. Halkın inancında zihne yükten başka birşey yoktur. Ehlullahın kemâlini ortaya çıkarmanın sebebi, halkı terbiye etmektir. Ehlullah varlık ve beden yükünü, diğer insanların menfaati için çekmeli, bâtinî yönden ise halkı terbiye için kendi varlık ve benliğini yok etmelidir. Onların varlığının faydası, nazarlarında kusur ve noksanlığı ortaya koymakla gerçekleşir. Bu sebeple duâda şöyle denmiştir: “Ey Allah’ım! Bana o derece bâtinî bir zillet vermedikçe, zâhirî bir izzet ve şeref verme! Beni nefsimin yanında düşürmedikçe, insanların yanında derece yönünden yükseltme!”

Bir kimsede taleb yani arayış ve istek zuhûr eder ve ehlullahın sohbetine arzu duyarsa, bu o kişi hakkında ilâhî bir lütuftur. Zîrâ:

Onun yayılan kederini her gönül ve cana vermezler.

Bu büyük nimetin kıymetini bilmelidir. Kişi vakit bulduğunda hemen gönül kulağını ehlullahın sözüne verir, başarıya ulaşır. Bu da ma’neviyat arzusuna güç verip terbiye eder.

Ehlullahın kanâatine göre, kişide irâdesi olmadan kendiliğinden zuhûr eden taleb daha üstündür. Zîrâ kendi irâde ve isteğiyle bir kimsede taleb yani istek ve dilek zuhûr ederse, bu onlar için tehlikelidir. Bu yüzden ehlullah gönüllerinden bu irâdeyi silmeli ve istemeden gaybdan ne zuhur edeceğini beklemelidirler.

Yeni müridler ve ehl-i taleb için Hak Teâlâ'ya ve eh-
lullaha yaklaşmak bir ta'zîmdir ve şu sözü geçerli kıl-
maktadır: "*Ey Dâvûd! Beni taleb eden ve arayan bir
kişiyi gördüğünde ona hizmetçi ol!*"⁴⁰

Taleb yani hakikatı arama arzusunun doğuşu bü-
yük bir nimettir. Hak Teâlâ irâde sıfatıyla kulun rûhu-
na tecellî etmedikçe, ilâhî irâde nûrunun yansımaları ku-
lun gönlünde zuhûr etmez. Böyle olunca da o gönül,
Hak Teâlâ'yı ve Hak dostlarıyla sohbeti talep etmeye
yönelmez.

*Onu arayan değilsin ki seni de arayan olsun
Eğer Onu ararsan, bil ki seni de ararlar.*

Hakikatta bu taleb sıfatının güçlenip terbiye olma-
sı, kâmil ve mükemmil bir velînin irâdesine teslim ol-
makla gerçekleşir. Böylece gâyeye kısa sürede ulaşır-
lar. Ve eğer bir velîye teslim olmazlarsa, doğan taleb
ve istek sıfatı kişide bâkî kalmaz, yok olup gider.

40 bk. Ebû Talib Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, I, 288.

8. Makâle

BENLİĞİ YOK ETMEK ve MA'NEVÎ TERBİYE

Ehl-i bâtının yolu, yaptığı ameli az görmek, tevâzu göstermek, yokluk, acz, amelleri kusurlu ve hâlleri noksan görmektir. Beşerî varlığın ve benliğin yok olmasında, “kendinde kusur görmek” kadar yardım eden hiçbir şey yoktur. Binâenaleyh peygamberlerin zelle yani küçük hatalara düşmelerinin hikmetlerinden biri de budur.

Tevbenin hakîkatı, günahların aslı olan beşerî vücûddan tevbe etmektir. Bu da beşerî varlığı tanıyıp onun bakâsının elemiini farkettikten sonra gerçekleşir. Bu elem ve acz içindeyken gönlünden Hak Teâlâ'ya yalvarır ve inler. İşte tevbenin hakîkatı budur.

*Halk senden korkar, ben ise kendimden korkarım
Çünkü senden iyilik, kendimden ise kötülük görmüşümdür
Müslümanlık derdinin nimetini bana ver
Zulmânî nefsimin yok olmasını bahşet.*

Ehlullahta bir kusurun zuhûr etmesi de, onların beşerî vücûdunu ve benliğini yok etmek hikmetine mebnîdir. Şeriata bağlılık duygularıyla Hz. Mûsâ'nın Hızır (a.s)'a yaptığı i'tirazlar da bu hikmetlerden biridir (Hz. Mûsâ, i'tirazlarında hatalı olduğunu anladı) ve Mûsâ'nın benliği yok oldu.

Hakîkî mürşid olan Cenâb-ı Hak, dostlarından her birini, kendi hâl ve karakterlerine göre farklı usullerle terbiye eder. Bu ümmetin velîleri, Hz. Peygamber'in "velîlik" yönünden bir hisse sahibi oldukları gibi, diğer peygamberlerin velâyetlerinden de mutlaka hisse sahibidirler. Bu ümmetin velîleri ilm-i ledünnîden hisseyi, Hızır (a.s)'ın meşrebine bağlanmak ve onun rûhâniyetinden yardım istemek (istimdâd) sûretiyle elde ederler. Ancak velîler, cismânî sûret nedeniyle, bazen bu istimdâddan gâfil olurlar.

Açıklama:

Bu ümmetin velîlerinin, önceki peygamberlerin rûhâniyet kandilinden feyz ve nur alıp onların rûhâniyetinden yardım istemeleri, Hz. Muhammed (a.s)'a tâbi olmalarına aykırı değildir. Çünkü geçmiş bütün peygamberler, Hz. Risâlet (a.s)'ın nübüvvet kandilinden hakikat nurları almışlar ve onun mukaddes bâtınından yardım istemişlerdir. Tüm peygamberlerin ruhları, Hz. Peygamber (a.s)'ın rûhâniyet alanı içindedirler.

İlm-i ledünnî, ehl-i kurba yani Hak Teâlâ'ya yakın olan kişilere vâsıtasız ilâhî öğretim ile bildirilir. Bu ilim, Hak Teâlâ'nın zât ve sıfatlarını bilmekle alâkalı-

dır. Bu ilm-i ledünnîyi Hak Teâlâ, âlem-i gaybdan ehl-i kurbun kalbine atar. **“De ki: Rabbim şüphesiz hakkı yerine atar. O gaybları iyi bilendir”**⁴¹.

Bu ilim, vecd ve zevki müşâhede edip yaşamakla olur, yoksa akıl ve naklin delâletiyle değil. Bir vakit olur ki, hakikat nûru zuhûr eder ve gönle birleşir, beşerî sıfatların perdesi kalkar. Gönül levhası, rûhânî, aklî, sem’î ve hissî ilimlerin nakışlarından tamamen sâfi ve duru olur. Kul, beşerî vücûdundan çıkıp kendi katından Hak katına ulaşır. O makamda, Hakk’ın zât ve sıfatlarını anlama konusunda mânâları ve kelimeleri idrâk edebilecek hâl gelir.

*Melekler gibi “Bizim ilmimiz yoktur” de ki
“Ancak senin bildirdiğini biliriz”⁴² sırrı elini tutsun
Bu mektepte harfleri ve hecelemeği bilmezsen
Ahmed (a.s) gibi akıl ve irfân nûruyla dolarsın
Bu yolda, aslı o âlemden olan bir bilgi gerek
Zîrâ her fer’, aslına delâlet eder
Her kanat, denizi aşacak güce nereden sahip olsun
Tanrı bilgisi gerek ki insanı Allah’a kavuştursun.*

---

41 Sebe’, 34/48.

42 Bakara, 2/32

9. Makâle

CEM VE FARK

Bu tarîkatta usul şudur: Halk topluluğu içinde ve fark makâmında iken, gönlün Hak Teâlâ ile birlikte ve cem hâlinde olması, halvetteki cem hâlinden daha üstündür. Cem hâli bir cevher gibidir. İnsan o hâli (toplum içinde) ne kadar gizlerse, cevheri o kadar saf olur. Bu mânâda şöyle demişlerdir:

İçinden ve gönlünden haberdâr ol, dışarıdan ise bîhaber

Bu tür güzel bir usul dünyada az bulunur.

Hâcegân efendilerimizin sözlerinden biri şöyledir: “Halvet kapısını kapat, hizmet kapısını aç! Şeyhlik kapısını kapat, dostluk kapısını aç! Uzlet kapısını kapat, sohbet kapısını aç!”

Niyetin hakîkatı, ki gerçekte bu irâdî değildir, bu tarîkatta şu şekilde ifâde edilmiştir: Her işin sûretinin rûhu, o işin niyetidir. Eğer niyet yoksa, ümit fayda etmez, hiçbir iş sonuç vermez. Bu yüzden kişi ihlas ka-

zanma yolunda kendisini neticeye bakmaktan korumalıdır (niyete bakınalıdır)⁴³.

Açıklama:

Şöyle buyurulmuştur: Ümitsiz ve beklentisiz amel netice vermez. Nitekim bir sahâbînin sözü hatta merfû hadis olarak da nakledilen şu cümle bu mânâdadır: “*Hesâbı (niyeti ve beklentisi) olmayana sevap da verilmmez*”⁴⁴.

Hesap, amelden sevap ve netice beklemektir. Hayırlı bir amelin hem dünya, hem de âhirette neticesi vardır. Bundan dolayı Ebû Süleyman Dârânî (k.s) şöyle buyurmuştur: “Dünyada sevabı olmayan bir işin, âhirette de karşılığı ve mükâfâtı yoktur”.

---

43 Abdurrahman Câmî, *Risâle-i Kudsiyye Hâşiyesi*'nde bu cümleye şöyle bir not düşmüştür: “Her amel aslında kulluk için olmalı, bir netice ve fayda elde etmek için değil. Ancak kulluk kasdından bir netice beklenmelidir. Hak Teâlâ'nın lütfunu istemek gerekir”.

44 Suyûtî, *el-Câmiu's-sagîr*, Kâhire 1321, II, 187.

10. Makâle

KADERE RIZÂ VE HAYRET

İnsanlar hangi sıfat içinde bulduklarını ve hangi hâl üzere öleceklerini bilmezler. Bazen güvenlik, bazen de ızdırab ve çalkantı içinde olurlar. Bu tedbîri olmayan (takdîr-i ilâhîye bağlı) bir iştir ve ona hayret etmemek elde değildir. Herkes bir sıfat kazanarak kemâle erişir, ancak yine de tüm işlerin sonu hayret ve şaşkınlık olur.

İnsan bilmeli, gaybî tasarruflara yani kadere teslim olmalı, kendi varlığını tamamen Hak Teâlâ'ya bırakmalıdır. Başlangıç ve orta bilinir ama sonuç bilinmez. İnsan, âkıbetinin hangi sıfat ve hâl üzere olacağını bilemez. Herkes böyledir. Ferîdüddîn Attâr (k.s) diyor ki:

Önden giden, yolu gören erler

Arada bir bu izi buldular, izlediler

Canlarını ayn-ı hasret kıldılar

Yoldaşı acz ile hayret kıldılar

Bu dipsiz denizin içine birçoqları

*Daldılar hiçbirisinden yok bir haber
Öyle sanırsın ki bu kolaydır
Belki en azı canı terketmektir
Tamamen şaşkın ve hayran oldum
Çaresizlikten başka çare bilmiyorum
Ne söyleyeyim, susmaktan başka yol yok
Bu yüzden kimseye bir âh zühresi yok.*

Açıklama:

Evliyâullah, varlıklarını tamamen Hak Teâlâ'nın tasarruf ve idâresine teslim etmişlerdir. Onlar cismânî ya da rûhânî hazza tâlib olan bir vücûda iltifat etmekten kurtulmuş, himmet eteklerini temizlemişlerdir. Bu sebeple hüznün ve korkuyu kendilerinden uzaklaştırmışlardır. Zîrâ hüznün ve korku rûhânî ya da cismânî bir hazzı talep eden kişide olur. Geçmişte ya da şimdi bu hazzı kaybeden kişi hüznülenir. İleride kaybetme ihtimâli olan kişi de korkar (evliyâullah ise, bu iki halden de kurtulmuştur). Evliyâullah için şu şeref lââyık görülmüştür: **“Dikkat edin! Muhakkak ki Allah dostları için korku yoktur. Onlar mahzun da olmazlar”**⁴⁵.

Hakîkatte bugün “velî” ismi, bu tür Allah dostlarına yaraşır ve onlar için kullanılır. Çünkü velîlik derecesi fenâ fillah ve bakâ billah'tır. Bu da cismânî ve rûhânî bütün hazlardan tamamen sıyrıldıktan (fenâ-yı mutlaktan) sonra olur. Tüm bunlardan sonra, velâyet makâmında olan evliyâullahta korku ve hüznün yerine

---

45 Yûnus, 10/62

Hak Teâlâ'nın heybet, azamet ve celâli yerleşir. Kişi velîlik derecelerinde yükseldikçe, azamet-i ilâhînin hakkını edâ etmek onun ayrılmaz bir vasfı olur. Bu mânâda seyyidü'l-evliyâ ve enbiyâ Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuşlardır: *"Ben sizin içinizde Allah'ı en iyi bilen ve ondan en çok korkan (haşyet duyan) kişiyim"*⁴⁶.

Hâce Muhammed b. Ali Hakîm Tirmizî (k.s) da şöyle demiştir: "Nebîler ve rasûller, Cennet'le müjdelendikleri halde bile mekrden (tuzâğa düşmekten) emîn olmamışlardır. Bizim kasedtiğimiz mekr, halkın anladığı mekr değildir. Halkın anladığı mekr, Hak Teâlâ'nın bir işi değiştirmesi korkusudur ki bu zâten emîn olunacak bir şey değildir. Ancak bir kişi garanti edilip Cennet'le müjdelenince artık emîn olur. İşte bu esnâda gündeme gelen garantisiz mekr daha önemlidir ve bizim de kasedtiğimiz budur".

46 Ahmed, *Müsned*, VI, 122.

11. Makâle

VELÎLİK

Sâlik, yeterince olgunlaşmış erince, kalbi ile dili arasında fark kalmaz⁴⁷. Yani dünyevî meşgaleler, kalbî ve bâtinî işlerine engel olmaz. Bâtinî işler de, dünyevî meşgaleye perde olmaz. Bu mertebedeki sâlike, halkı Hakk'a davet ve irşâd etme icâzeti verilir. Sâlikin ermesi, kendisinde fenâ (yokluk) hâlinin hâkim olması ve cezbe makâmı olan seyr⁴⁸ fillah'a ulaşmasından ibârettir.

Sâlik kendisinde ilâhî çezbelerin hâkimiyet ve etkisini müşâhede edip cezbe-i ilâhiyye sıfatına mazhar olunca, şüphesiz cezbe sıfatı ile başka insanların kalbini etkileyebilir, onların bâtınında tasarruf edebilir. Onun bu tasarruf ve etkisi, esâsen Hak Teâlâ'nın tasarrufudur.

Açıklama:

Dediler ki: Velîliğin hakîkatı, Hak Teâlâ'nın yardımıyla halk üzerinde etkili olmaktır. Velî, gerçekte peygamberin etki ve tasarrufuna mazhar olan kişidir. Velî-

47 Bazı nüshalarda: "Kalbi ile dilinin arası ayrılır" şeklindedir.

nin içinde bulunduğu hâlin doğruluğunun alâmeti de, onun peygambere uymasıdır. Gerçekte mutasarrıf yani insanları etkileyen ve idâre eden bir tânedir (o da Allah Teâlâ'dır).

Yine dediler ki: Hakk'a ulaşan ve kemâle eren insanlar iki kısımdır: Birincisi, Hak Teâlâ'ya yakın olan bir cemâattir ama kemal derecesine ulaştıktan sonra başka insanları kemâle erdirme görevi onlara havâle edilmez. Cem' (Hak ile olma) denizinde boğulmuş, fenâ balığının karnında yok olmuşlardır. Gayret kubbe-lerinin sâkinleri, hayret diyârının mukîmleridirler. Onların kendilerinden haberleri yoktur, başkalarıyla nasıl meşgul olsunlar? Başkalarını Cenâb-ı Hakk'a âşinâ edebilme kâbiliyeti onlarda nasıl bulunsun? Bu tâife-nin nübüvvet hâlinden nasibleri yoktur.

Hakk'a ulaşan ve kemâle erenlerin ikinci kısmına gelince, onları kendilerinden alıp geçirirler. Sonra Cemâl-i ezel'in tasarrufu, onları tekrar kendilerine iâde eder. Vekillik kaftanını giydirir. Onların hükmü memlekette geçerli olur. Ezelî inâyetin lütfu, onların ayn-ı cem'deki ve tevhîd dalgasındaki istiğrâklarından sonra, halkı kurtuluşa ve terakkî derecelerine çağırırsınlar diye, fenâ balığının karnından fark sâhiline ve bakâ meydanına sığınmalarını lâyük görür.

Kâmil ve mükemmil yani başkalarını kemâle erdiren velîler bu ikinci gruptandır. Hz. Peygamber'e tâbi olmaları sâyesinde Hakk'a kavuşmuş, vuslata ermişlerdir. Hakk'a kavuştuktan sonra ayak izleri üzere geri dönüp, halkı Hakk'a ve Hz. Peygamber'e tâbi ol-

maya çağırma konusunda me'zûn ve me'mûr olmuşlardır. "De ki (Habîbim): İşte bu benim yolumdur. Ben (insanları) Allah'a basîretle çağırıyorum. Ben de, bana tâbi olanlar da (böyleyiz)"⁴⁸.

Âciz ve bîçâre bir kimse, hayret çöllerinin karanlığında yakîn nûrunu ararsa, vecd cezbelerini elde etme konusunda onu, bu velîlerin güzel nefeslerine havâle ederler. Onların makâmı konusunda şöyle demişlerdir:

*Îsâ benim ve benim mu' cizem bu nefestir
Bu nefesimi duyan her gönül canlanır.*

"(İnsanları) Allah'a davet eden, iyi amel işleyen ve "Ben şüphesiz müslümanlardanım" diyen kimseden daha güzel sözlü kim vardır?"⁴⁹ "İçlerinden, sabrettikleri zaman emrimizle doğru yola sevk edecek rehberler ta'yin etmiştik ve onlar âyetlerimizi çok iyi biliyorlardı"⁵⁰.

Bu tâife'nin özelliği hakkında şöyle demişlerdir:

Ey, birçok Uhud dağı'nı gönül yolundan kaldıran sensin

*Ey Bir' in birçok vasfını bir nazarda sayan sensin
İsteğin mânâdır, mânâyı bilen ise davâdan üstündür
İkiyüz kadar davâ göstermeyi istemişsin.*

Evliyâ-yı işret yani halk içine karışan sohbet velîleri bunlardır. Nübüvvet hâlinin zevklerinden, derecelerine göre nasîb alanlar da bunlardır.

48 Yûsuf, 12/108

49 Fussilet, 41/23

50 Secde, 32/24

12. Makâle

FENÂ VE BAKÂ

“Adem”e (bir nevî yokluğa) ulaşan vücûd, tekrar beşerî varlığa dönebilir. Ama “fenâ”ya ulaşan vücûd aslâ ademî vücûda ve beşerî vücûda dönmez. Hiçbir varlık, fenâyâ ulaşan vücûdu değiştiremez. Beşerî vücûddan maksad, tabiî-aslî vücûddur, tabiî-ârizî vücûd değil. Tabiî-ârizî vücûd, fenânın hakîkatına zarar vermez. Zîrâ bu ârizî vücûd, insan tabiatının sûretidir, hakîkatı değil.

Mûsâ ağaç içinde ateş gördü

O ağaç ateş yüzünden daha da yeşeriyordu

Gönül ehli kişinin şehvet ve hırsını

Böyle bil ve böyle tasavvur et!

Sahîh bir hadîs-i şerîfte vârid olan: “*Ben de sizin gibi bir insanım. İnsanların kızdığı gibi kızar, hoşnûd olduğu gibi hoşnûd olurum*”⁵¹ sözü, bu mânânın doğruluğunu ifâde etmektedir.

51 Ahmed, *Müsned*, II, 243.

Ehl-i ma'rifet fenâ fillah'tan bakâ billah'a ulaşınca, gördükleri şeyi kendilerinde görürler, tanıdıkları şeyi kendilerinde tanırırlar. Onların hayreti de kendi vücudlarındadır. **“Kendi nefslerinizde bile (nice alâmetler var, bunları) görmüyor musunuz?”**⁵² *“Kendini tanıyan Rabb'ini tanır”*⁵³.

Açıklama:

“Ademe (bir nevî yokluğa) ulaşan vücûd” ta'birinden maksad, bu sıfatın dâimî olmasıdır. Ademden maksad öyle bir özelliktir ki, onun hakkında şöyle demişlerdir:

*Bu adem zevkinden cihân ve can vücûda geldi
Âferin ademe ki, gelince vücûd onunla arttı.*

Yine şöyle demişlerdir: Bu adem, mahrûmiyet adı verilen yokluk ve hiçlik değildir. Aksine öyle bir yokluktur ki, bütün varlıklar ona hizmetçidir.

Fenâ ve bakâ lafızlarını birlikte ilk kez kullanan ve tarikatını bu lafızlara binâ eden kişi, ehl-i tasavvufun büyük meşâyihından, lisân-ı tasavvuf Şeyh Ebû Saîd Ahmed b. Îsâ el-Harrâz'dır (k.s) ve *Tabakât* kitabında zikredilmiştir. O, Zünnûn Mısırî, Serî Sekatî, Bişr Hâfî ve diğer büyük meşâyih ile sohbet etmiştir. Onun vefâtı Seyyidü't-tâife Cüneyd'in vefâtından 22 sene önce, (hicrî) 277 senesindedir. Dünyadan alâkayı kesme (tecrîd ve inkıtâ') konusunda yüksek bir hâle ve şâna sâhip idi. İlm-i bâtın konusunda büyük eserleri ve

52 Zâriyât, 51/21

53 bk. Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 262.

rumuzlu sözleri vardır. Buyurdular ki: Fenâ seyr ilallah'ın nihâyeti, bakâ ise seyr fillah'ın başlangıcından ibârettir. Bir zaman gelir, seyr ilallah sona erer. Sâlik ülfet ettiği vatandan ve beşerî hazlardan tamamen uzaklaşır. Taleb yolunda Hakk'a dosdoğru teveccüh eder. Varlık çölünü sıdk kademi ile tamamen geçer ve Vuslat Ka'besi'ne ulaşır.

Ey sevdiğim! Haccım ve umrem sanadır

Başkalarının haccı toprak ve taşlara olsa bile.

Zât ve sıfatların fenâsı demek olan fenâ-yı mutlaktan sonra kula hakkânî bir vücûdu lââyık görürler ki, ancak bundan sonra seyr fillah gerçekleşmiş olur. Bu hakkânî vücûd ile kul, ilâhî vasıflarla donanma ve rab-bânî ahlâk ile ahlaklanma âlemine yükselebilir.

Bu "*Benimle işitir, benimle konuşur, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür ve benimle düşünür*"⁵⁴ mertebesidir. Fânî olan zât ve sıfatlar, bu makamda bâkî vücûd kisvesinde, gizlilik kabrinden zuhûr mahşerine hareket ettirilmiş olurlar. İlâhî cezbelere etkileri kulun gönlünü istilâ eder, bânînin tüm vesveselerden ve fânî duygulardan çevirir. Hak Teâlâ zâtî sıfatları ile kulun gönlünde mutasarrıf olur. Kulu, kendi kendine tasarruf ve idâreden tümüyle alıkor. Bu makamda kul, kesinlikle şeriat görevlerine riâyet ile ilâhî emir ve yasaklara uymada özel bir i'tinâ gösterir. Bu konuda ilâhî bir muhâfaza içinde olur. Zaten onun fenâ hâlinin sahîh olduğunun alâmeti de budur. Kul, Hak Teâlâ'ya edâsı gereken bir vazîfeye riâyette ilâhî bir

54 Buhârî, Rikâk, 38.

yardım ve koruma görmezse, bu onun fenâ hâlinin doğru olmadığını gösterir. Ebû Saîd Harrâz (k.s) bu mânâda şöyle buyurmuştur: “Zâhire (şeriat kurallarına) uymayan her bâtin bâtıldır”.

Henüz fenâ makâmından geçemeyen kişide vesvese ve dünyevî duyguların bulunması şirk-i hafî olur. Ancak fenâdan sonra bakâyâ ulaşan kişide bu duygular bulunursa şirk olmaz. Fenâ hâlinin başlangıcında olan kişi sekr; yani ma'nevî sarhoşluk içinde hislerini kaybeder. Ama zât ve sıfatları müşâhede makâmında temkîn bulunca, fenâ hâlinin sekrinden sahva gelir; yani ayılır. Bu temkîn makâmında hislerini yitirmesi gerekmez. Belki bazıları hislerini kaybeder, bazıları kaybetmez. Belki de kulun bâtını fenâ dalgasında boğulur ama zâhiri yani dış görünüşü yaptığı iş ve hallerde hâzır ve kendindedir.

Fenâ ve bakâ ehli kişiler taleb ve mücâhededen yani bu yolda çalışıp çabaladıktan sonra gönül huzuruna ve Hakk'ı müşâhede mutluluğuna erişmiş olurlar. Murâd-ı hakîkîye erip murâdsız ve dileksiz olur, ma'nevî makamları ve kerâmetleri, Hak ile aralarında perde sayarlar. Gönül yapıları ve karakterleri, cismânî ve rûhânî tüm hazlardan uzaklaşmış olur. Fenâ mertebesine ulaşmak, zâtî muhabbetin hakîkatına ulaşmanın alâmeti olur. Fenâ mertebesi sırf Allah vergisidir, ilâhî bir tahsîstir. Ve sünnet-i ilâhiyye böyle cereyân etmektedir ki fenâ hâli, saf ihsân-ı ilâhîlerdendir, hakîkî Allah vergisidir, âriyeten gelen bir ihsân gibi olmaz ve aslâ geri dönmez.

Bundan dolayı şöyle demişlerdir: “Fenâ mertebesine ulaşan kişi, önceki vasıflarına tekrar döndürülmez”. Zünnûn Mısırî şöyle buyurmuştur: “Dönen kişi ancak yoldan dönmüştür. Ona ulaşıp da geri dönen yoktur”.

Efendimiz Bahâeddîn Nakşbend hazretlerinin “Fenâ mertebesine ulaşan vücûd, aslâ beşerî vücûda dönmeyiz...” şeklindeki sözlerinin mânâsı da budur.

Fenâ-yı mutlak makâmı her ne kadar Allah vergisi ise de, o makâmın zuhûru tedricen ve şartlarının yerine gelmesi ile olur. Fenâ-yı mutlaka erişmenin şartı, zâtî muhabbet vâsıtasıyla tam bir teveccüh ve yöneliş içinde olmak, zâtî muhabbete aykırı olan şeylerden de kaçınmaktır.

Fenâdan gâye, insandaki beşerî ve dünyevî yönün yok olması, rubûbiyyet ve hakikat yönünün ortaya çıkması ile bu beşerî tarafın ezilip kahrolmasıdır. Bu konuda şöyle bir örnek verilir: Ateşin içine düşen herşey, onun etkisi ve hâkimiyeti ile ateşin özelliğine bürünür, onun sıfatına dönüşür. Ama ateşin bu hâkimiyeti, meselâ demirin sıfatındadır. Demirin özü aynıdır, aslâ ateş olmaz.

Sen O olmazsın, ama şâyet çalışırsan

Bir yere ulaşırsın ki senden senlik kalkar.

İlim ve aklın yolu, fenâ denizinin sâhiline kadardır, daha fazla değildir. Ondaki hayret ve nişansızlıktır. Bu mertebenin acâib hallerinin nihâyeti yoktur. Bu mertebenin halleri seyr u sülûka girmeden ve ermeden bilinemez. Mısra:

Erenden başkasına âşık denmez.

Burası vahdet âleminin ve vahdâniyyetin ilk kez müşâhede edildiği makâmdır. Herşey Hak Teâlâ ile mevcûd ve kendi başına ma'dûm (yok) olması yönüyle Hak Teâlâ ile bir olur. Kendi başına bir varlığı olarak Hak ile bir olmaz, zîrâ bu imkânsızdır.

Fenâ fillah ve bakâ billah mertebesine ulaştıktan sonra kuldan taayyün ve takayyüd (bir sıfatla görünme) hükmü mutlak olarak kalkmaz. Bakâ billah mertebesinde rabbânî sıfatlarla bezenmiş olmak, kula hakkânî taayyühler bahşeder. *Tabakât* meşâyihından İbrâhim b. Şeybân (k.s) diyor ki: Fenâ ve bakâ ilmi, vahdâniyette samîmiyet ve kullukta dürüstlük üzerine dönmektedir. Bunun dışındaki şeyler saçma lâf ve zındıklıktır.

Ehlullah arasında bilinen fenâ-yı fenâ mertebesine gelince, cismânî vücûd gibi rûhânî vücûdun da yok olmasıdır. Neticede Hak Teâlâ'nın celâl ve azameti görülür ve bu hâl gönle öylesine hâkim olur ki kula dünya ve âhireti unutturur. Makâmlar ve hâller, onun himmet nazarında önemsiz ve hakîr görünür. Akıl ve nefsten sıyrılıp fânî olur. Hatta fenâdan bile fânî olur (fenâ mertebesinde olduğunu bile bilmez). Fenâ içinde iken dili Hak Teâlâ ile konuşur. Bedeni huşû ve Hakk'a boyun eğiş içinde olur. Bu fenâ içinde hep hayret ve nişansızlık olur.

*Hiçkimse senden bir nişan ve alâmet veremez
Nişansızlığın alâmeti budur.*

Efendimiz Hâce Bahâeddîn bu makâmın “Kendi nefslerinizde bile nice alâmetler vardır, görmüyor musunuz?”⁵⁵ âyetinde gizli olduğunu söylemiştir.

Hazret-i Hâcemiz’e sordular: Fenâ kaç türlüdür? Şöyle cevap verdiler: İki türlüdür. Bazıları her ne kadar daha fazladır demişlerse de, hepsi bu iki tür fenâyâ döner. Birisi dünyevî-zulmânî vücûddan fânî olmak, diğeri nûrânî ve rûhânî vücûddan fânî olmaktır. Hadîs-i şerîfte bu iki tür fenâ şöyle ifâde edilmiştir: “*Muhakkak ki Allah Teâlâ’nın nurdan ve zulmetten (ışık ve karanlıktan) 70.000 perdesi vardır*”⁵⁶.

Bazı büyükler fenânın bu iki derecesini ifâde etmek için şöyle demişlerdir: “Ulaştığın iki adım”.

Hâcemiz, zaman zaman bu yolu ve seyr ilallah’ı anlatırken tüm perdeleri teke indiriyor ve şöyle buyuyorlardı: “Perde, senin vücûdundan başka birşey değildir. Nefsini bırak ve gel!” Bir mısra:

Nefsini kapıda bırak ve hemen içeri gir.

Bir beyit:

*Senden Dost’a giden yolu kapatan sensin
Yolunda çerçöp ve diken yok, sen varsın.*

Bu yüzden büyüklerden biri şöyle buyurmuştur: “Senin varlığından başka perde yoktur”.

Şöyle buyuruyorlardı: Sahîh bir hadiste şöyle vâ-

55 Zâriyât, 51/21

56 Benzeri için bk. Zebîdî, *İthâf*, II, 72; Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, *age*, III, 395.

rid olmuştur: “Yoldaki eziyet veren şeyi kaldır!”⁵⁷ Eziyet veren şeyi kaldırıp gidermek, vücûdu silip yok etmeye işârettir.

Bütün güzel hallerin nihâyeti olan vuslat yani sevenin sevdiğine kavuşması, anlatılan fenâ ve bakâdan sonra gerçekleşir. Fenâdan önce vuslata imkân yoktur. Ezel nurlarının hamleleri hücum edince, mahlûkiyet karanlığına nasıl yer kalır? Aynı şekilde fenâ hâlinde de vuslat düşünülemez. Ancak bakâdan sonra âşığın varlığı, gerçek sevgili olan Hakk’a ulaşabilir. Bakâ billah’a eren âşığın varlığı, tecellî nûrunun hamleleri ile dağılıp yok olmaz, aksine kuvvetlenir.

Senin ayağınla yürümedikçe, bir kişi sana nasıl ulaşsın

Senin kanadınla uçmadıkça bir gönül nasıl senin kuşun olsun.

Binâenaleyh, vuslat ehli Hak Teâlâ’yı müşâhede esnâsında güçlerinin yok olmasından korunmuş olurlar.

Ateşi hisseden kişi, onunla yanar

Kendisi ateş olan kişi nasıl yakılabilir.

Aynı şekilde onlar halk içine karışmaları sebebiyle hâllerinin değişmesinden de korunmuşlardır. Hiçbir varlık, vuslat ehlinin yani Hakk’a kavuşan kişinin gönlünü, sevdiğini müşâhede ve onunla meşgul olmaktan alıkoyamaz. Vuslat ehlinin dönüşü dâimâ sevdiğine olur. Hakk’ı müşâhede etmesi, halka karşı ona perde

57 Ahmed, *Müsned*, IV, 423.

olmaz (vuslat ehli hem Hak Teâlâ'yı seyreder, hem de halk ile ilişkilerine devam edebilir). Oysa fenâ ehli için bu müşâhede perde olur. Öte yandan vuslat ehlinin halk içine karışması da Hak Teâlâ'ya karşı perde olmaz. Oysa fenâ mertebesine ulaşamayanlar için bu, perde olur (ve halk içine karışınca Hakk'a yönelemezler). Vuslat ehli, her birini, biri diğerine perde olmaksızın, kendi makâmında müşâhede eder. Fenâ ve bakâ onda birleşir. Fenâ hâlinde bâkî, bakâ hâlinde fânî olur. Şu kadar var ki, bakâ hâli zuhûr ettiğinde fenâ, ilim yoluyla onda dürülür.

Seyr fillah mertebeleri olan vuslat mertebelerinin nihâyeti yoktur, Hakk'a kavuşmanın sonu olmaz. Zîrâ hakîkî sevgili olan Hak Teâlâ'nın sıfatları sonsuzdur. Dünyada vuslat mertebelerine ulaşan kişi, geride kalan diğer mertebelere nisbetle henüz ilk mertebede olur. Âhiretteki ebedî hayatta bile bu mertebelerin sonuna ulaşamaz. Bu yüzden Şeyh Ferîdüddîn Attâr (k.s) şöyle buyurmuştur:

*Hak yolunda tüm âdâba riâyet etmek gerek
Can bedende oldukça Hakk'ı aramak gerek
Bir nefeste bin denizi yutsan bile
Tüketmelisin ve dudak yine kuru olması gerek.*

Seyr billah, fenâdan sonraki bakâ hâlidir. Seyr anillah billah yani Hak ile Hak'tan insanlara doğru yürüyüş, insanları Hak Teâlâ'ya davet etmek için, onların idrak seviyelerine inmektir. Bu makam, peygamberlere hâs bir makâmdır (Allah'ın salât ve selâmı üzerleri-

ne olsun). “Attığın zaman sen atmadın, ancak Allah attı”⁵⁸. Onlar her iş için halkın seviyesine inişlerinde yine Hak Teâlâ’ya dönmeli ve istiğfâr etmelidirler. Peygamberlere tâbi oldukları için, bu makamdan velîlere de bir hisse vardır. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: “De ki (Habîbim): İşte bu benim yolumdur. Ben (insanları) Allah’a basîretle da’vet ediyorum. Ben de, bana tâbi olanlar da (böyleyiz). Allah’ı tenzîh ederim, ben müşriklerden değilim”⁵⁹.

Hidâyete ulaştıran Allah Teâlâ’dır.

58 Enfâl, 8/17

59 Yûsuf, 12/108

ŞAH-I NAKŞİBEND HAZRETLERİ'NİN SOHBETLERİ

Hâcegân silsilesi, XV. asırdan itibaren Anadolu ve Osmanlı ülkesinde etkili olmuş erenler yoludur. "Yolumuzun esası sohbettir" ilkesinden yola çıkan Muhammed Bâhâeddin Hazretleri'nin sohbetlerinden derlenen "Risale-i Kudsiyye" isimli eser onun halifelerinden Muhammed Pârsâ hazretleri tarafından kitap haline getirilmiştir.

Bu eserle Şah Nakşibend hazretlerinin gönül ve düşünce dünyası günümüze taşınmıştır. Risale-i Kudsiyye kitabı ile başladığımız Hâcegân serisi, diğer uluların eserleriyle devam edecektir...

